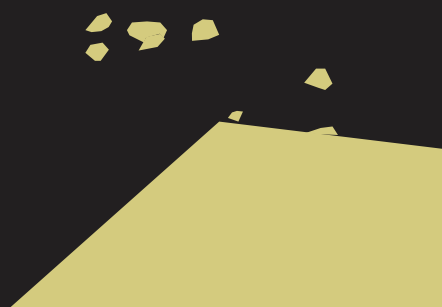

BE R RIBŲ

Būti
paveikslo
dalimi

Parodos katalogas ir
projekto tyrimo ataskaita
2025

Projektą vykdo:

Projektą iš dalies remia:

Erasmus+

„Be ribų. Būti paveikslo dalimi“
parodos katalogas ir projekto tyrimo ataskaita, 2025

ISBN 978-609-96551-0-9

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

Leidėjas:

Taikomios antropologijos organizacija „Anthropos“

Tyrėjai:

Artūrs Pokšāns,
Daina Pupkevičiūtė,
Līna Orste

Bendratyrėjai/os/*:

Ieva Gaučaitė,
Laine Aleksandra Dovkante,
Ruslan Nigmatullin,
Gustavs Briedis,
Emilija Miliauskaitė,
Markuss Blūķis,
Monta Vasara-Beķere,
Marta Skrube,
Reinis Bērziņš

Tekstą paprastesniam

skaitymui adaptavo:

Ieva Gaučaitė

Leidinio dizainas:

Inga Navickaitė-Drasutė

Parodos techninė komanda:

Akvilė Matulaitytė (video sprendimai)

Inga Navickaitė-Drasutė (spausdinta medžiaga)

Parodos koordinatore ir leidinio sudarytoja:

Daina Pupkevičiūtė

Šios projekto bendratyrėjų
nuotraukos eksponuotos sten-
duose viešosiose erdvėse
Kaune ir Klaipėdoje ir stotyse
Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje,
Šiauliuose ir Panevėžyje
2025 m. birželio paskutinėmis
savaitėmis. Šia paroda buvo
siekiama atkreipti dėmesį į
infrastruktūros sprendimus,
kurie kliudo jauniems žmo-
nėms su judumo negaliomis
įsitraukti ir pilnai dalyvauti vie-
šosiose erdvėse, kultūros ren-
giniuose, edukacijoje ir kitur.

Nuotr. aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotrauka nr. 2, aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotrauka nr. 1, aut. Markuss Blūķis

Nuotr. aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Markuss Bluķis

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Turinys

Ne prieigos stygius, o abejingumas. Ruslan Nigmatullin

Rekomendacijos

Apie projektą „Be ribų“

Tyrimo klausimai

Kontekstas

Teisės aktai Lietuvoje

Teisės aktai Latvijoje

Planai tolesnei paslaugų plėtrai

Metodologija

Iššūkiai

Tarptautinis ir vietinis transportas

Susitikimų erdvės, nakvynės ir maitinimo įstaigos

Duomenų analizė

Sveikų žmonių visuomenė.

Aplinka kaip diskriminacijos įrankis

Jaustis „išstumtai/* /am iš bendro paveikslo“

„Pozityvaus požiūrio galia“

Išvados

Priedas Nr. 1

Literatūra

Ne prieigos stygius, o abejingumas

Ruslan Nigmatullin

Susvetimėjimas: žmonės nuolat į mane žiūri, todėl man nepatogu funkcionuoti. Jie vis pabrėžia, kad nesu toks kaip jie. Žmonės mato mane tiek kitokį, nei jie, tarsi skirtumas tarp manęs ir jų būtų toks pat, kaip tarp jų ir šuns. Jei rasčiau, kaip šį skirtumą išreikšti skaitine verte, ji būtų pakankamai didelis, kad mane pristatytų kaip kitokią rūšį, kažkokį ateivį. Tam tikra prasme nepažįstamieji manęs gailisi, dėl to su manimi bendrauja kitaip, nei bendrautų su sveikais žmonėmis. Tai vėlgi sukuria įspūdį, kad mes visiškai kitokie. Ar ir mano pažįstami žmonės, turintys rimtų sveikatos problemų, mieliau jų neatskleidžia kitiems. Nes tiesiog nežinia, kas lems jų veiksmus - gal gailestis? O gal visgi jie elgsis su tavimi taip, kaip jiems įprasta? Kai [perdėtą rūpestį] pastebi pirmą kartą, tegali pasijuokti. Bet kai tai tęsiasi metų metus, pradedi jaustis tarsi gyventum matricoje, tarsi būtum pažymėtas spaudu „trapus, elgtis itin atsargiai“.

Toks santykis turi nemalonių pasekmių – tampa sunku išlikti nešališkam socialinėse situacijose. Pavyzdžiui, aš asmeniškai niekada nenoriu niekieno pagalbos, nes žmonės galvoja, kad kai kurių dalykų padaryti pats nesugebu. Dar būna akimirkų, kai jaučiu, kai žmonės man rodo paramą sąmoningai, ir (arba) nori mane pralinksminti. Kitokioje santykių dinami-

koje tai – nieko blogo, palaikyti kitą taip yra šaunu. Tačiau aš tai vertinu tarsi kiti pabrėžtų mano ne/galią kažką daryti, kuri su metais progresuoja ir dėl kurios bendravimas su kitais darosi vis mažiau patrauklus.

Suprantu, kad šie komentarai nesusiję su infrastruktūriniais iššūkiais, tačiau norėjau atkreipti dėmesį į tai, kad prieigos stygius nėra pagrindinė problema. Nors ji viena iš daugelio, nes ji prisideda prie to, kad žmonių kaip aš gyvenimas tampa, drįsčiau pavadinti, apgailėtinas. Galbūt pavykus padidinti prieigą ir prieinamumą, bus lengviau spręsti kitas problemas su kuriomis mes susiduriame.

Vienas dalykas, kuris minimas šio tyrimo ataskaitoje, yra tai, kad daugelis infrastruktūros objektų įrengti absurdiškai arba tik todėl, kad būtų galima apsimesti, kad viskas atlikta pagal reikalavimus. Norėjau pažymėti, kad kai valdžios atstovai renka darbininkus ir kuria planus statyti tokius objektus, jie net nesugalvoja paklausti žmonių, patiriančių judėjimo iššūkių, kaip tai padaryti geriausiai. Juk tai daroma šiems žmonėms, jie [tais objektais] naudosis. Jeigu projektas skirtas tikslinei žmonių grupei, kodėl jis kuriamas nesikonsultuojant su pačiais žmonėmis? Žmonės, kuriems pavesta statyti [infrastruktūrą žmonėms su judumo iššūkiais], tiesiog nesuvokia optimalių parametrų, nuo kurių priklauso rampų ar kitų įrenginių tinkamumas naudoti. Galbūt, įdomumo dėlei, valdžios atstovai galėtų padaryti mini projektą ir pasiūlyti žmonėms su judumo iššūkiais pasiūlyti patiems, kur ir kaip įrengti jiems tinkamą infrastruktūrą. Galbūt būtų tie, kurie naudosis, pvz. rampa, galėtų nupiešti, kaip ji turėtų atrodyti pasirinktoje vietoje.

Visumoje visa ko, ką čia surašiau, bendravardiklis yra žmonių abejingumas. Žmonės tiesiog negalvoja apie galimą rampos poreikį, jiems tai tiesiog nerūpi. Dėl to infrastruktūra mieste netinkama patogia judėti. Tas pats abejingumas sukuria paradoksą: jaučiuosi tarsi neegzistuočiau arba būčiau visuomenės nepripažįstamas, tuo pat metu dauguma žmonių, su

kuriais susiduriu, laiko mane kažkokiu ateiviu. Netgi tuomet, kai vykdomi projektai infrastruktūriniais sprendimams, tarp šalių nevyksta bendradarbiavimo, kuris duotų geresnių ir veiksmingesnių rezultatų. Nes dabar viskas vyksta tarsi užsakoma sauna, tačiau statybų bendrovė pastato vonią. Gal skambės arogantiškai, tačiau remdamasis mintimis, jausmais ir įvairiais dalykais, kuriuos esu matęs ir patyręs, manau, kad tokie kaip aš nematomi kaip žmonės. Daugumai žmonių, nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio mūsų socialinė interakcija, mano egzistavimo nepriima kaip įprastinio dalyko. Jei atsitiktinio žmogaus gatvėje paklaustumėte, ką reiškia būti neįgaliu arba ką jis mano apie žmones su negalia, jis tik atsakytų, „Žinau, kad yra tokių žmonių“ arba „Manau, kad nelengva taip gyventi“. Nesakau, kad jie turėtų nuolat galvoti, kaip bendrauti su žmonėmis su negalia. Bet manau, kad jie turėtų būti bent šiek tiek informuoti apie tai, kad mes nesame kažkoks gamtos stebuklas. Juk mokyklose moko, kad kilus gaisrui reikia pasilenkti arčiau grindų, visi tai prisimeiname iki šiol, nors turbūt retai kam teko šias žinias panaudoti. Galbūt mokykloje būtų galima skirti bent 45 minutes papasakoti sveikiesiems, kad mes nesame ateiviai, kad mes tokie patys žmonės.

Rekomendacijos

1. Suteikti daugiau tiesioginių galimybių jaunimui su judumo negalia dalyvauti paslaugų ir infrastruktūros planavimo, kūrimo ir įgyvendinimo etapuose, įtraukiant į iniciatyvinius komitetus ar grupes, fokus grupes ir kitas jaunimui draugiškas veiklas.
2. Pagerinti jaunimui skirtų veiklų ir įrenginių prieinamumą vietos ir savi-valdybės lygmenyje, užtikrinant laiku atliekamą infrastruktūros priežiūrą ir remontą.
3. Palengvinti viešojo transporto, taip pat tarptautinių reisų prieinamumą, siekiant padidinti jaunimo mobilumą.
4. Gerinti informacijos prieinamumą internete nustatant aiškias gaires, kokia informacija turi būti pateikiama įstaigų ir paslaugų internetinėse svetainėse. Šio projekto tyrėjų ir bendratyrėjų teigimu, prieinamumo priemonių atitikimas turėtų būti tikrinamas arba pačių negalią turinčių žmonių, arba asmenų, paruoštų įvertinti realų priemonių prieinamumą.
5. Siekiant užtikrinti pastatų ir viešųjų erdvių prieinamumą bei sudaryti sąlygas jaunimui visapusiškai dalyvauti tenkinant socialinius, kultūrinius ir ekonominius poreikius bei siekius, turėtų būti taikomi universaliojo dizaino principai.
6. Pateikti išsamią aplinkos prieinamumo informaciją pasitelkiant plakatus ar ženklus, kuriuose būtų aiškiai nurodyta, kur ir kaip patekti į pastatą asmenims, patiriantiems judėjimo iššūkių.

Apie projektą „Be ribų”

Projektą „Be ribų“ vykdo Latvijos nevyriausybinių organizacijų „Fonds Tavs Atbalsts“ ir Lietuvos taikomosios antropologijos organizacija „Anthropos“ nuo 2024 m. sausio iki 2025 m. liepos mėnesio. Projektą iš dalies rėmė Erasmus+ nedidelės apimties partnerystės programa. Projekto tikslai yra du:

- (1) organizacijų partnerių gebėjimų stiprinimas vykdant tarptautinius projektus, sutelkiant dėmesį į jaunas žmones su judumo negalia;
- (2) Jaunų žmonių su judumo negalia įtraukimas į tyrimą, kurio tikslas – surinkti ir perteikti jų gyvenimo patirtį, kartu kuriant ir įgyvendinant projektą abiejose šalyse.

Šis dokumentas yra projekto metu atlikto tyrimo ataskaita. Jame pateikiamas socialinis ir teisinis kontekstas, kuriame vystomas projektas, aprašomas duomenų rinkimo metodas, duomenų analizės būdas, pateikiama duomenų analizė, išvados ir rekomendacijų sąrašas.

Tyrimo metodologiją ir struktūrą parengė projekte dalyvaujantys/čios/* antropologės/ai/* . Vienas tikslų buvo įtraukti dalyvius/es/* kaip bendratyrėjus/*/es/ – jie/jos/* ne tik rinko tyrimo medžiagą, bet ir buvo įtraukti/os/* ir į duomenų analizę bei rezultatų pristatymą parodoje.

Tokio įtraukimo buvo pasiekta per nuolatinės diskusijos su tyrėjais/omis/* Lietuvoje ir Latvijoje. Šio projekto metu įvyko po susitikimą Rygoje ir Vilniuje, kurių tikslas buvo supažindinti bendratyrėju/as/*¹ su kokybinio tyrimo pagrindais, antropologijoje naudojamo fotobalso (ang. photovoice) metodo taikymu, kompozicija fotografijoje, tyrimo etika, kokybinių duomenų kodavimo pagrindais ir pan. Šią ataskaitą rašė projekte dalyvaujantys/čios/* antropologai/ės/*, tačiau galutinis variantas patvirtintas tik po to, kai ją perskaitė ir pakomentavo kai kurie/*/os bendratyrėjos/ai/* . Ataskaita pataisyta atsižvelgus į jų pasiūlymus ir komentarus. Prieinamesnį šio teksto variantą, kurį šiuo metu ir skaitote, parengė projekto bendratyrėja.

---

¹ Siekiant užtikrinti, kad tekste atspindima įvairiai save identifikuojančių projekto tyrėjų ir bendratyrėjų įvairovė, renkamės tekste varijuoti trigubas galūnes (pvz. tyrėjos/*/ai), žinodam/*/os/i, jog tai nėra norminis lietuvių kalbos variantas, tačiau jausdamos/*/i, kad mūsų pasirinkimas yra įtraukėsnis, nei norma.

Tyrimo klausimai

Pagrindinį tyrimo klausimą tyrėjai/*/os ir bendratyrėjos/*/ai aptarė ir suformulavo kartu: kaip jauni žmonės šiuolaikinėje Latvijoje ir Lietuvoje patiria negalią ir diskriminaciją? Taip pat svarstoma ir bandoma atsakyti į klausimus (a) kokie yra skirtumai tarp šių dviejų šalių; (b) kokie prieinamumo iššūkiai yra dažniausiai sutinkami; (c) kokie būtų geriausi šių problemų ir iššūkių sprendimai?

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Kontekstas

Šio tyrimo kontekste remiamės Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos pateiktomis apibrėžtimis, kuriose nurodoma, kad pasirašiusios šalys sieks „[...] suteikti asmenims su negalia galimybę gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visuose gyvenimo aspektuose. Valstybės narės imsis tinkamų priemonių užtikrinti, kad žmonės su negalia galėtų lygiavertiškai su kitais naudotis fizine aplinka, transportu, informacija ir komunikacija, įskaitant informacines ir komunikacines technologijas bei sistemas, taip pat kitomis viešai prieinamomis ar teikiamomis paslaugomis ir įrenginiais tiek miestuose, tiek kaimo vietovėse.“ Remdamiesi tuo, mes apibrėžiame prieinamumą kaip plačiai suprantamą teisę, neapsiribodami tik valstybės institucijomis, bet taip pat pripažindami žmonių su negalia teisę pasiekti viešąsias erdves, o prieigą apibrėžiame kaip galimybę gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime.

Teisės aktai Lietuvoje

Nuo 2010 m. Lietuva yra ratifikavusi 2006 m. JT Neįgaliųjų teisių konvenciją, todėl Lietuvos teisės aktai, reglamentuojantys asmenų su negalia teises, remiasi tarptautinėmis gairėmis. Konvencijoje teigiama, kad prieinamumas apima aplinką, transportą, informaciją, ryšius ir paslaugas. Be to, būdama Europos Sąjungos (ES) nare, Lietuva privalo laikytis Europos Parlamento priimtų reglamentų ir direktyvų.

2020 m. rugsėjo 9 d. Lietuvos Vyriausybė patvirtino 2021–2030 m. Nacionalinį pažangos planą². Siekdama užtikrinti prieinamą aplinką, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – Ministerija) parengė Neįgaliesiems tinkamos aplinkos plėtros programą³ (toliau – Programa). Vienne iš pagrindinių dokumentų⁴ nurodoma, kad nors bendras skurdo ir socialinės atskirties lygis Lietuvoje 2020 m. buvo 24,8 %, tarp žmonių su negalia jis siekė 43 %⁵. Ši atskirtis siejama su fizinės ir informacinės aplinkos neprieinamumu: „Aplinkos neprieinamumas yra tiesiogiai susijęs su neįgaliųjų dalyvavimo visose gyvenimo srityse lygiai su kitais asmenimis galimybėmis. Neprieinama fizinė ir informacinė aplinka sąlygoja ribotas galimybes neįgaliesiems įgyti išsilavinimą, dalyvauti darbo rinkoje, šalies visuomeniniame ir socialiniame gyvenime. Menkesnės neįgaliųjų išsilavinimo galimybės lemia menkesnes jų įsidarbinimo galimybes arba nulemia galimybes dirbti mažiau apmokamą darbą, kas sąlygoja aukštą neįgaliųjų skurdo rizikos lygį ar socialinę atskirtį.“

² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d492e050f7dd11eaa12ad7c04a383ca0>, žiūrėta 2024 m. spalio 15 d.

³ <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/strateginis-valdymas/aktualus-strateginiai-dokumentai/pletros-programu-pazangos-priemones/neigaliesiems-tinkamos-aplinkos-visose-gyvenimo-srityse-pletros-programos-priemones/>, žiūrėta 2024 m. spalio 15 d.

⁴ <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/Strateginis%20valdymas/Neigaliuju%20PP/informacijos%20prieinamumas/PPP%20apra%C5%A1o%20pagrindimo%20forma%20.docx>, žiūrėta 2024 m. spalio 16 d.

⁵ Pagal Europos neįgaliųjų forumo 2020 m. publikuotą studiją „Neįgaliųjų skurdas ir socialinė atskirtis“, prieinamą čia: <https://bit.ly/32s17CI>, žiūrėta 2024 m. spalio 16 d.

Fizinės aplinkos prieinamumas Lietuvoje yra reguliuojamas šiais teisės aktais:

- Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240⁶;
- Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1991 m. lapkričio 28 d. Nr. I-20447;
- Statybos techniniai reglamentai, patvirtinti Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymais.⁸

Dokumentuose, pagrindžiančiuose programos poreikį, nurodoma, kad esami reikalavimai dažnai prieštaringi⁹, todėl daug pastatų neatitinka prieinamumo standartų. Nors fizinės infrastruktūros prieinamumo indeksas Lietuvoje 2019 m. siekė 30 %, o 2020 m. – 43,55 %, išskaidyti duomenys rodo prastą situaciją. Tyrimas 2017–2019 m. atskleidė, kad 2018 m. visiškai prieinami buvo tik 19 % sveikatos priežiūros įstaigų; 66,6 % socialinės pagalbos centrų; 32 % pagalbą teikiančių NVO; 18,3 % socialinės paramos skyrių; 4,5 % senelių namų.

2019 m. tik 20 % aukštojo ar profesinio mokymo įstaigų ir tik 16,6 % kultūros įstaigų buvo pritaikyta žmonėms su judumo negalia. 2019 m. būsto pritaikymo priemonių skyrimo laukė 885 žmonės su judumo negalia, o 2020 m. – jau 992. Lietuvos žmonių su negalia sąjunga pažymi, kad 2025 m. pradžioje tik 135 iš 910 vidurinių mokyklų buvo visiškai pritaiky-

6 <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F31E79DEC55D>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

7 <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F31E79DEC55D>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

8 <https://vtpsi.lrv.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai-2/statybos-techniniai-reglamentai/>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

9 <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/Strateginis%20valdymas/Neigaliuju%20PPP/Infrastrukturos%20priemone/PPP%20apra%C5%A1o%20pagrindimo%20forma%20vir-tinimui.docx> žiūrėta 2024 m. spalio 16 d.

tos mokiniams su judumo negalia. Programos tikslas – iki 2030 m. padidinti prieinamumo indeksą iki 70 %.

Lėtas pokyčių tempas – tiek teisės aktų, jų įgyvendinimo, tiek reguliavimo srityse – skatina bendruomenines iniciatyvas, kurioms vadovauja žmonės su negalia. Viena iš tokių grupių yra Facebook grupė „Aplinkos prieinamumo teisinis reguliavimas“, kurios tikslas – aptarti, įvertinti, peržiūrėti ir komentuoti įvairius reglamentus, susijusius su įvairiomis prieinamumo priemonėmis. Kai kurie grupės nariai šią veiklą vykdo savivaldybių lygmenyje, įvairiuose miestuose, o kai kurie organizuoja akcijas, pavyzdžiui, kavinių ir restoranų pastatytų lauko terasų atitikties prieinamumo reikalavimams stebėseną. Tais atvejais, kai struktūros yra neprieinamos, apie tai informuojamos savivaldybės ir prašoma imtis atitinkamų veiksmų.

Transporto prieiga ir prieinamumas Lietuvoje yra reglamentuoti Europos Sąjungos teisės aktais:

- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1107/2006, 2006 m. liepos 5 d., susijęs su žmonių turinčių judumo negalią teisėmis keliaujant oro transportu (tekstas, kurio taikymo sritis apima EER)¹⁰;
- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1371/2007, 2007 m. spalio 23 d., dėl geležinkelių keleivių teisių ir pareigų¹¹;
- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1177/2010, 2010 m. lapkričio 24 d., dėl keleivių teisių keliaujant jūra ir vidaus vandenų keliais ir Europos Parlamento ir Tarybos regla-

10 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1107>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

11 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R1371>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

mento (EB) Nr. 2006/2004 pakeitimo (tekstas, kurio taikymo sritis apima EER)¹²;

- Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 181/2011, 2011 m. vasario 16 d., dėl miesto ir tolimojo susisiekimo autobusų transporto keleivių teisių ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 2006/2004 pakeitimo (tekstas, kurio taikymo sritis apima EER)¹³.

2020 m. Socialinės integracijos nacionalinis institutas, vykdydamas Neįgalųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymą, atliko tyrimą, kurio tikslas buvo ištirti transporto paslaugų efektyvumą ir prieinamumą žmonėms su negalia¹⁴.

Tyrimas parodė, kad Lietuvoje nėra vieno teisės akto, reguliuojančio visus transporto prieinamumo klausimus (žr. p. 66), taip pat trūksta tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Dėl to priemonės diegiamos netolygiai – kiekviena savivaldybė savarankiškai sprendžia, pavyzdžiui, tarpmiestinių maršrutų klausimus. Kaip teigiama skyriuje „Iššūkiai“, net praėjus ketveriems metams po tyrimo, tarpmiestinis susisiekimas išlieka sudėtingas žmonėms su judumo negalia.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad nors egzistuoja tarptautiniai reikalavimai, jų įgyvendinimą stabdo išteklių stoka ir nepakankamas pasirengimas. Nėra aiškaus mechanizmo, leidžiančio įvertinti transporto prieinamumą – pavyzdžiui, skaičiuojant žemagrindžius autobusus nenurodoma, kiek jų turi pakėlimo mechanizmą, o dauguma jo neturi.

¹² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010R1177>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

¹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011R0181>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

¹⁴ <https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Transporto-paslaugu%CC%A8-pakankamumo-ir-efektyvumo-studija.pdf>, žiūrėta 2024 m. spalio 19 d.

Kita problema – tvarios mobilumo sistemos plano trūkumas. Nors daugėja prieinamų transporto priemonių, jomis naudotis trukdo nepritaikyta infrastruktūra.

Paslaugų prieinamumas Nuo 2025 m. Lietuvoje bus taikomas Europos prieinamumo aktas (direktyva 2019/882), priimtas 2019 m. balandžio 17 d.¹⁵ Ši direktyva nustato minimalius prieinamumo reikalavimus ir siekia užtikrinti jų vienodumą visose ES šalyse. Ji taikoma įvairioms priemonėms, produktams ir paslaugoms, pvz., bankomatams, kompiuteriams, programinei įrangai, išmaniesiems įrenginiams, bankininkystės paslaugoms, elektroninėms knygoms, viešojo transporto paslaugoms, bilietų pardavimo sistemoms, skubios pagalbos paslaugoms (112) ir kt. Iki šiol bilietų lengvatos bei prieiga prie paslaugų Lietuvoje buvo reglamentuojama Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymu (2000 m. kovo 30 d., Nr. VIII-1605)¹⁶ ir Rekomendacijomis dėl paslaugų neįgaliesiems viešajame ir privačiajame paslaugų sektoriuose (2012 m. gruodžio 31 d., Nr. V-37).

Europos Sąjungos valstybės narės įpareigos priimti vietinius reglamentus, kurie užtikrintų Akto laikymąsi. Minėtieji „2021–2030 metų Nacionalinis pažangos planas“ ir „Neįgaliesiems tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse plėtros programa“ yra šių naujų reguliavimo priemonių dalis.

Nuo 2024 m. vykdoma reforma, kuri keičia negalios apibrėžimą ir vertinimą. Kaip aiškinama Ministerijos internetinėje svetainėje, anksčiau negalia buvo vertinama tik medicininio požiūriu, daugiausia atsižvelgiant į fizinę sveikatą, todėl kai kurios negalios formos, nors ir reikalavo daug pagalbos, buvo laikomos lengvomis. Po reformos negalia vertinama pagal individualius poreikius – atsižvelgiama į mobilumą, socialinį ir fizinį savarankiškumą bei kitus faktorius. Vertinami asmens techninės pagalbos, asmeninio asistento, būsto

¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0882>, žiūrėta 2024 m. spalio 15 d.

¹⁶ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.033D686E8F1B>, žiūrėta 2024 m. spalio 13 d.

Teisės aktai Latvijoje

2024 m. Latvijoje buvo 41 409 judumo negalią turintys asmenys, iš jų 558 – 18–29 m. amžiaus grupėje. Latvijoje įstatymai, susiję su negalią turinčiais asmenimis, rėmėsi Konvencija, kuri buvo ratifikuota 2010 m. kovo 1 d., o nuo 2011 m. sausio 1 d. pagrindinis teisės aktas, reguliuojantis negalią turinčių žmonių teises Latvijoje, yra Neįgalumo įstatymas. 2024 m.

Fizinės aplinkos prieinamumas Latvijoje yra reguliuojamas šiais dokumentais:

- Latvijos Respublikos neįgalumo įstatymas, 2010 m. gegužės 20 d.¹⁷;
- Latvijos Respublikos statybos įstatymas, 2013 m. liepos 9 d.¹⁸

Be prieinamumo reikalavimų, nustatytų statybos reglamentuose, Latvijos Gerovės ministerija kviečia statybos specialistus vadovautis Viešųjų pastatų ir erdvių bei viešųjų lauko erdvių prieinamumo gairėmis (2018), kurias parengė Latvijos žmonių su specialiais poreikiais bendradarbiavimo organizacija SUSTENTO (*Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO*). Šios gairės remiasi universalaus dizaino principais ir pateikia išsamų reikalavimų bei rekomendacijų sąrašą.

2021 metais atlikta valstybinių ir savivaldybių institucijų prieinamumo savianalizės ataskaita parodė, kad tik 8 % šių pastatų yra prieinami, 26 % – iš dalies prieinami, o 66 % – neprieinami. Iš visų valstybinių ir savivaldybių

---

¹⁷ <https://likumi.lv/ta/id/211494-invaliditates-likums>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

¹⁸ <https://likumi.lv/ta/id/258572-buvniecibas-likums>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

pastatų Latvijoje daugiausia prieinamų pastatų yra Rygos regione. Dalinis aplinkos prieinamumas užtikrinamas sveikatos priežiūros ir valstybinės gynybos institucijose, kultūros ir sporto įstaigose bei savivaldybių informacijos ir klientų aptarnavimo centruose. Žemas prieinamumo lygis pastebimas savivaldybių švietimo, valdymo ir kultūros institucijose.

2022 m. alternatyvioje ataskaitoje apie Konvencijos įgyvendinimą Latvijos Respublikos ombudsmenas (skundų nagrinėjimo institucija) pažymėjo, kad minimalūs prieinamumo reikalavimai reglamentuose apima daug išimčių, suinteresuotų šalių mokymai vyksta nereguliariai, o centralizuoto ir veiksmingo priežiūros mechanizmo nėra. Dėl to sulėtėja prasmingi prieinamumo asmenims su negalia patobulinimai.

Latvijoje transporto priemonių prieinamumą ir galimybę naudotis transportu reglamentuoja šie teisės aktai:

- Nuostatai dėl važiavimo lengvatų, 2021 m. birželio 22 d., Nr. 414¹⁹;
- Viešojo transporto paslaugų teikimo ir naudojimo tvarka, 2012 m. rugpjūčio 28 d., Nr. 599²⁰;
- Socialinių paslaugų ir socialinės pagalbos įstatymas, 2002 m. spalio 31 d.²¹.

Pirmajai arba antrajai negalios grupei priklausančios nepilnamečiai, taip pat jaunuoliai iš šių grupių, kurie tęsia formalųjį mokymąsi iki 24 metų ir

19 <https://likumi.lv/ta/id/324287-brauksanas-maksas-atvieglajumu-noteikumi>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

20 <https://likumi.lv/ta/id/251480-sabiedriski-transporta-pakalpojumu-sniegsanas-un-izmantosanas-kartiba>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

21 <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

juos lydintis asmuo yra atleidžiami nuo mokesčio už važiavimą miesto ar regioniniu viešuoju transportu, jei pateikia savo asmens dokumentą²².

Kiekvienoje viešojo transporto priemonėje yra privalomas sėdimų vietų skaičius²³, skirtas žmonėms su negalia. Šios vietos gali būti rezervuojamos ne vėliau kaip prieš 5 dienas iki kelionės. Žmonės su negalia, kurie yra rezervavę vietas, turi pirmumo teisę įlipti į transporto priemonę. Jeigu reikalinga individuali motorinė transporto priemonė, žmonės su negalia gali gauti valstybės skiriamą išmoką transporto priemonės pritaikymui²⁴. Tam būtinas Valstybinės medicininės ekspertizės komisijos sveikatos būklės ir darbingumo vertinimo sprendimas. Ši išmoka laikoma techninės pagalbos priemone pagal Socialinių paslaugų ir socialinės pagalbos įstatymą.

Paslaugų prieinamumas Latvijoje yra reglamentuojamas šiais teisės aktais:

- Vartotojų teisių apsaugos įstatymas, 1999 m. kovo 18 d.²⁵;
- Prekių ir paslaugų prieinamumo įstatymas, 2023 m. kovo 16 d.²⁶.

Tuo metu, kai ši ataskaita buvo rašoma, egzistavo tik vienas įstatymas, kuris iš dalies reguliuoja produktų ir paslaugų prieinamumą. Pagal Vartotojų teisių apsaugos įstatymą, siūlant ir parduodant produktus bei paslaugas, draudžiama diskriminuoti vartotojus dėl jų negalios, išskyrus atvejus, kai tai yra teisiškai pagrįsta.

22 <https://likumi.lv/ta/id/324287-brauksanas-maksas-atvieglajumu-noteikumi>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

23 <https://likumi.lv/ta/id/251480-sabiedriski-transporta-pakalpojumu-sniegsanas-un-izmantosanas-kartiba>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

24 <https://likumi.lv/ta/en/en/id/68488>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

25 <https://likumi.lv/ta/id/23309-pateretaju-tiesibu-aizsardzibas-likums>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

26 <https://likumi.lv/ta/id/340554-precu-un-pakalpojumu-pieklustamibas-likums>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

Europos prieinamumo aktui įgyvendinti, Prekių ir paslaugų prieinamumo įstatymas ir Prekių ir paslaugų prieinamumo reikalavimai²⁷ įsigalios 2025 m. birželio 28 d. Kai kurie pokyčiai: tarptautiniai vežėjai privalės pateikti informaciją apie fizinę infrastruktūrą, kurią naudoja jų įmonės; savitarnos terminalai turės pateikti reikalingą informaciją rašytine forma; audiovizualinės medijos turės būti subtitruojamos pateikiant ir garsinį vaizdavimą; įgarsinimai ir gestų kalbos vertimai turės būti tikslūs ir sinchroniškai²⁸.

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

---

²⁷ <https://likumi.lv/ta/id/350121-precu-un-pakalpojumu-pieklustamibas-prasibas#nll>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

²⁸ <https://lvportals.lv/skaidrojumi/362211-jaiegulda-darbs-lai-preces-un-pakalpojumi-butu-pieklustami-ne-tikai-formali-2024>, žiūrėta 2025 m. sausio 31 d.

Planai tolesnei paslaugų plėtrai

2024 m. gegužės 21 d. Ministrų kabinetas patvirtino „Lygių galimybių asmenims su negalia skatinimo planą 2024–2027 metams“ (Valstybinės kalbos centras dar nepateikė oficialaus šio dokumento pavadinimo vertimo varianto, todėl formuluotės gali įvairuoti)²⁹. Plane numatytos penkios veiksmų kryptys: (1) negalios vertinimo sistemos tobulinimas, (2) pagalbos paslaugų, skirtų negalios padariniams mažinti, gerinimas tarpsektoriniu lygiu, (3) įtraukaus užimtumo galimybių plėtra, (4) aplinkos, informacijos ir paslaugų prieinamumo didinimas, (5) visuomenės sąmoningumo didinimas.

Kalbant apie aplinkos, informacijos ir paslaugų prieinamumą, plane numatyta: valstybinių ir savivaldybių pastatų bei medicinos įstaigų prieinamumo vertinimas ir kai kurių iš jų prieinamumo gerinimas (kiekvienai kategorijai numatytas konkretus gerintinų pastatų skaičius); paramos teikimas būsto pritaikymui žmonėms su negalia; viešojo transporto prieinamumo gerinimas (įskaitant fizinės infrastruktūros ir paslaugų, pvz. bilietų įsigijimo, tobulinimą); statybos specialistų supratimo apie prieinamumo reikalavimus gerinimas; privačių ir viešųjų skaitmeninių paslaugų prieinamumo skatinimas; žmonių su negalia interesams atstovaujančių NVO įtraukimas į skaitmeninių paslaugų prieinamumo testavimą ir kt.

Keliuose kituose 2021–2027 m. strateginio planavimo dokumentuose taip pat numatytas prieinamumo gerinimas. Tai apima planus, susijusius su vieningos ir pilietiškai aktyvios visuomenės plėtra, kultūros politika, visuomenės sveikatos politika, švietimo plėtra, sporto politika, transporto plėtra, skaitmeninių priemonių gerinimu ir būsto prieinamumo didinimu.

²⁹ <https://likumi.lv/ta/id/352154-plans-personu-ar-invaliditati-vienlidzigu-iespeju-veicinasinai-20242027-gadamAn>

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Metodologija

Tyrimas buvo pagrįstas fotobalso (angl. photovoice) metodu – dalyvaujama tyrimo metodika, kuri, kaip ir kiti dalyvaujantieji metodai, skatina lygiavertiškesnį santykį tarp tyrėjų ir tyrimo dalyvių, perleidžiant pastariesiems*/oms atsakomybę dokumentuoti savo patirtis fotografijomis. Dirbant šiuo metodu dalyviai/ės/* prisiima aktyvų vaidmenį kuriant ir analizuojant tyrimo duomenis, todėl tampa bendratyrėjais*/omis. Dėl šios priežasties šioje ataskaitoje projekto dalyvis/es/* vadiname bendratyrėjais*/us. Jų sukurtos nuotraukos buvo aptariamose grupinėse diskusijose, siekiant išsamiai ištirti bendratyrėjų patirtis ir kartu apsvaryti veiksmus, galinčius skatinti socialinį pokytį. Fotobalso metodo taikymas tyrime susideda iš etapų:

1. bendratyrėjų supažindinimas su foto-balso metodu ir tyrimo etika;
2. fotografavimas;
3. nuotraukų aptarimas;
4. tyrimo medžiagos analizė;
5. paroda bendruomenei ir/ar kiti socialiniai veiksmai.

Darbas buvo organizuotas tarptautiniu mastu, todėl metodo strategiją pritaikėme pagal situaciją: pirmasis etapas vyko dirbtuvių metu Rygoje, kur pristatėme tyrimą, jame taikytiną metodą, supažindinome su tyrimo etika, klausėme paskaitos apie fotografiją ir kartu su bendratyrėjais/omis/* formulavome tyrimo klausimus. Antrasis etapas vyko abiejose šalyse – bendratyrėjai/os/* fotografavo savo kasdienį gyvenimą, o kylančias problemas ar klausimus aptarė vaizdo skambučių metu su tyrėjais*/omis. Trečias ir ketvirtas etapai vyko Vilniuje organizuotame susiti-

kime, kur aplankėme fotografijos parodą bei susipažinome su meninėmis ir kuratorinėmis praktikomis, susijusiomis su parodų rengimu, aptarėme, kaip eksponavimo sprendimais galima išplėsti kūrinio koncepciją, dalyvavome analoginės fotografijos dirbtuvėse. Susitikimo Vilniuje metu dirbome su bendratyrėjų nuotraukomis: bendratyrėjos/ai/* nuotraukas aprašė, pristatė, ir drauge sukūrė kodus, naudodami SHOWED metodą, kuris apima šiuos klausimus:

Ką matome šioje nuotraukoje?

Kas iš tikrųjų čia vyksta?

Kaip tai susiję su mūsų gyvenimais?

Iš kur kyla ši problema, situacija ar, priešingai, stiprybė?

Ką galime daryti su naujomis žiniomis, kaip jos mus įgalina?

Ką mes galime šioje situacijoje padaryti.

Šie konkretūs klausimai padėjo struktūruoti diskusijas ir tapo atspirties tašku nagrinėjant bendratyrėjų idėjas bei patirtis. Penktasis žingsnis bus įgyvendintas artimiausiais mėnesiais – parengsime ir paskelbsime šią ataskaitą, organizuosime parodas abiejose šalyse ir dalyvausime vietuosiuose renginiuose, pavyzdžiui, demokratijos festivaliuose, kuriuose tyrimo rezultatus pristatysime platesnei auditorijai.

Iššūkiai

Šiame skyriuje apžvelgiami kai kurie iššūkiai, susiję su transportu bei fizine aplinka, kurie trukdė arba riboja prieigą žmonėms su negalia Lietuvoje ir Latvijoje vykstant į projekto susitikimus. Anča ir Neimane³⁰ savo praktiniame vadove, parengtame projekto „Žalieji maršrutai be kliūčių“ („Green Routes Without Obstacles“) metu, nurodo, kad tarp kliūčių, kurios riboja žmonių su negalia judėjimą, yra „aplinkos ir visuomenės, architektūrinės, transporto, informacijos ir kultūrinės“ kliūtys. Infrastruktūra, kuri yra tik iš dalies pritaikyta žmonėms su judumo negalia, buvo vienas iš pagrindinių iššūkių organizuojant mūsų susitikimus.

---

30 Anča and Neimane, Praktinis vadovas tikslinėms grupėms.

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Tarptautinis ir vietinis transportas

Pirmoji problema, su kuria susidūrė abi komandos, buvo kelionės tarp Vilniaus ir Rygos – kaip patogiai nuvykti dalyviams/ėms/*, naudojan-tiems/*/oms vežimėlius. Siekdami/os/* tvarumo, svarstėme kelionę trau-kiniu arba autobusu. Tačiau nė viena autobusų bendrovė negalėjo pasiū-lyti prieinamo transporto: autobusuose nebuvo rampų ar keltuvų. Todėl supratome, kad vienintelė galima transporto priemonė projekto kelio-nėms – traukinys.

Traukinys tarp Vilniaus ir Rygos kursavo tik kartą per dieną (išvykimas iš Vilniaus 6:30 ir iš Rygos 15:28), bilietus įsigyjant internetu arba stotyje. Perkant internetu, „Lietuvos geležinkeliai“ neleidžia užsisakyti kelių vietų žmonėms su vežimėliais – tokiu atveju reikia susisiekti elektroniniu paštu. Vežimėliui skirta vieta yra vagone su pritaikytu tualetu, šalia dviračių stovų. Jei daug keleivių vežiasi dviračius, prieiti prie tualetu sunku. Į trau-kinį galima įlipti tik su personalo pagalba, nes rampa iškeliamą ir pasta-tytoma rankiniu būdu.

Vietinis transportas taip pat nėra visiškai pritaikytas. Kai kurie traukiniai turi neįgaliųjų vietas, kiti – tik dalinai pritaikyti, o kai kurie – visai nepritai-kyti. „Lietuvos geležinkeliai“ pateikia informaciją apie pritaikytas stotis ir traukinius („Lietuvos geležinkeliai“ savo interneto svetainėje Itglink.lt yra pateikę schemą (žr. 1 priedą), tačiau rekomenduoja prieš kelionę susi-siekti su klientų centru.

Autobusai tarp miestų dar mažiau prieinami. Tik viena bendrovė siūlo keliones žmonėms vežimėliuose teigdama, kad neįgaliųjų vežimėlių nau-dotojai gali „keliauti po Lietuvą be apribojimų“, tačiau apie planuojamą kelionę reikia pranešti ne vėliau kaip prieš 36 val. Dalis autobusų yra pritaikyti, bet daugelis – ne. Viena/s/* bendratyrėja/s/* pasakojo, kad

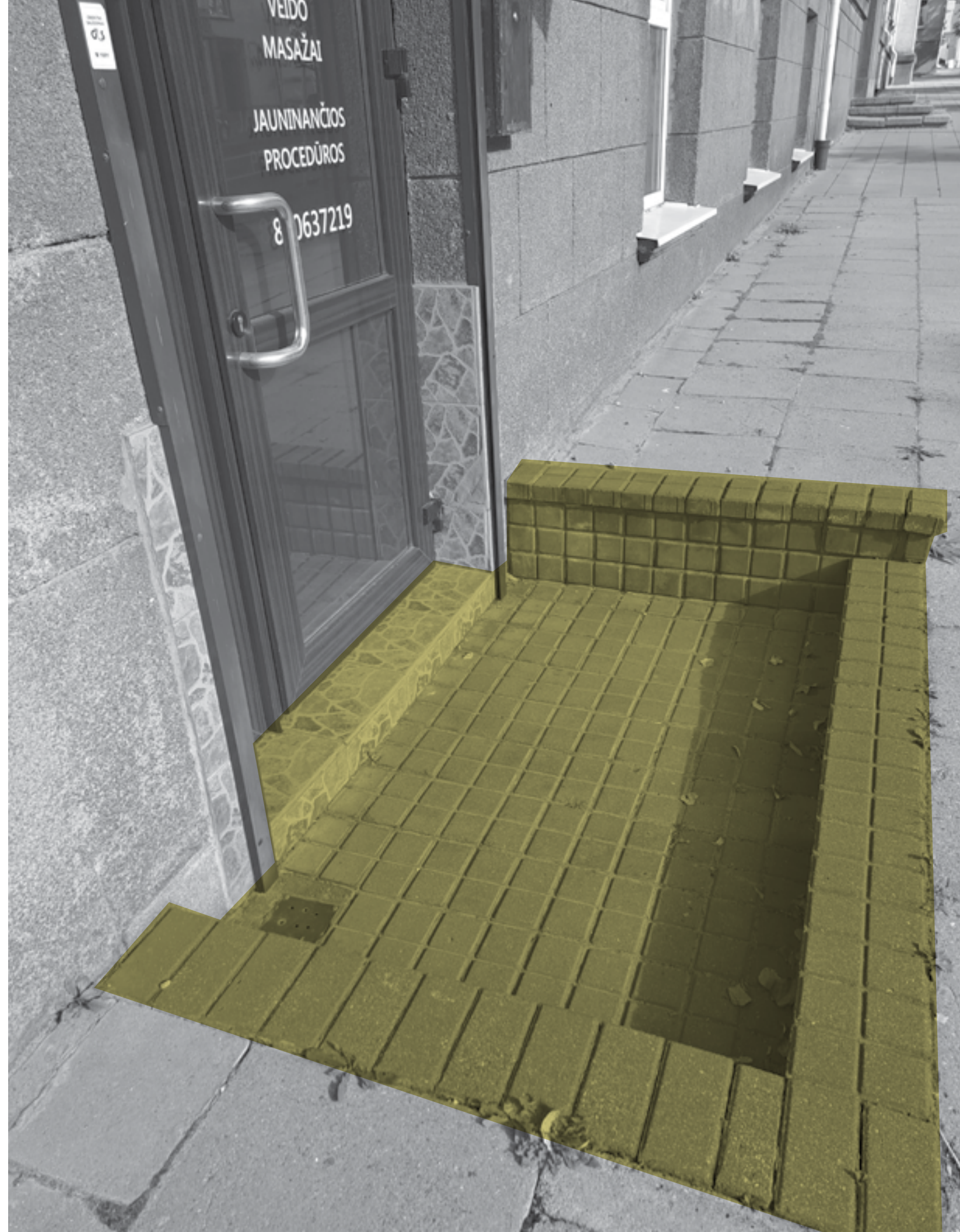
vairuotojas ją/*/jį įnešė į autobusą ant rankų, nes, nors apie kelionę stotčiai buvo pranešta iš anksto ir buvo patikinta, kad važiuos pritaikytas autobusas, rampos jame nebuvo.

Vienas/a/* iš projekto bendratyrėjų, judantis/i/* neįgaliojo vežimėliu, turėjo sunkumų atvykti į susitikimą Vilniuje dėl riboto pritaikytų maršrutų laiko. Organizatoriai kreipėsi į autobusų bendroves, tačiau nei viena jų neturėjo keleiviams/ėms/* vežimėliuose pritaikyto maršruto. Regioninės autobusų bendrovės neaptarnauja neįgaliųjų vežimėlių naudotojų. Vienintelė alternatyva – socialinių paslaugų transportas, tačiau jis dažnai būna užimtas.

Vilniaus mieste kai kurie troleibusai žemagrindžiai ir turi rampas, tačiau nė vienas autobusas miesto transporto internetiniame tvarkaraštyje nepažymėtas kaip pritaikytas³¹. Be to, kai kurios stotelės yra neprieinamos dėl šaligatvių remonto.

Diskutuodami su bendratyrėjais/*/omis pastebėjome, kad viešojo transporto prieinamumo stygius riboja jaunų žmonių su negalia galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Nors prieinamumo paslaugos yra, jas reikia planuoti iš anksto, tad spontaniškumas tampa neįmanomas.

31 www.stops.lt/vilnius, žiūrėta 2024 m. spalio 20 d.

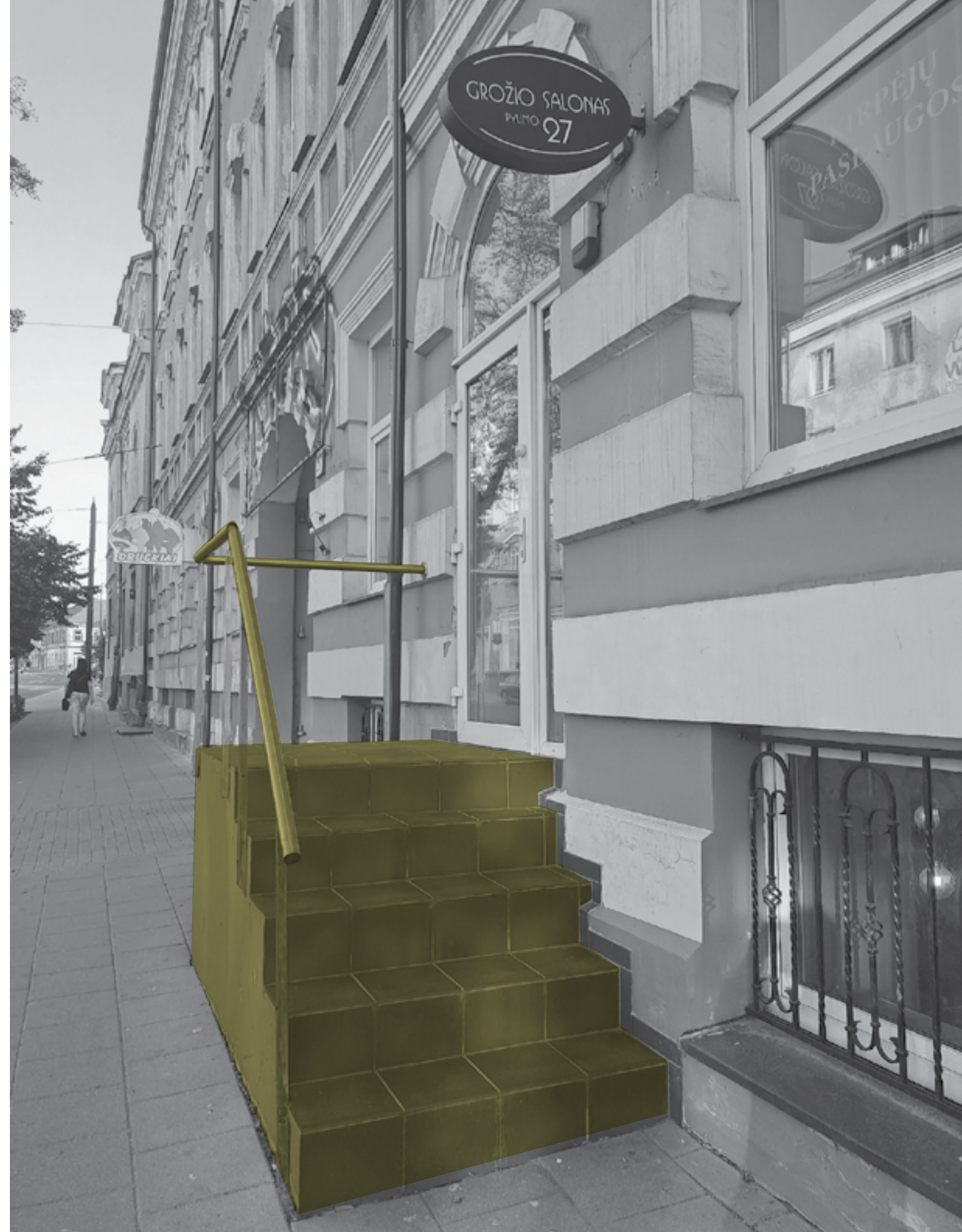
Susitikimų erdvės, nakvynės ir maitinimo įstaigos

Ieškant vietos renginiui Vilniuje paaiškėjo, kad dauguma nuomojamų biurų patalpų neatitinka universalaus dizaino principų – jos nepritaikytos visiems, ypač žmonėms, judantiems neįgaliųjų vežimėliais. Tarp tinkamų vietų buvo kai kurios kultūros (pvz., Nacionalinis muziejus, Nacionalinė biblioteka) ir švietimo institucijos (pvz., universitetai). Tačiau net ir universitetų pastatuose, pritaikytuose žmonėms su judumo negalia, išliko neprieinamų erdvių – kai kur buvo aukšti slenksčiai, laiptai, nebuvo lifto ir pan.

Rygoje renginys vyko „Europas Savienības māja“ (Europos sąjungos namų) patalpose, kuriose yra liftas, pritaikyti tualetai bei įėjimas per tarpybinį įėjimą su rampa. Vilniuje renginys vyko VDA pastate „Titanikas“, kuris visiškai pritaikytas žmonėms, judantiems neįgaliųjų vežimėliais.

Tiek Vilniuje, tiek Rygoje rasti prieinamas kavines ar restoranus buvo sunku. Apie tai kalbėjo ir konsultantė bei aktyvistė Lība Bērziņa renginių planavimo etape. Dauguma visiškai pritaikytų vietų (su rampa, liftu, pritaikytu tualetu) buvo tik prekybos centruose. Kavinės ir restoranai senamiesčiuose dažnai neturėjo nei pritaikytų įėjimų, nei tualetų. Net ir pažymėtas prieinamas vietas reikėjo tikrinti – dažnai paaiškėdavo, kad informacija buvo klaidinga arba tik iš dalies teisinga.

Apgyvendinimo prieinamumas taip pat buvo ribotas. Tik keli vidutinės klasės viešbučiai turėjo pilnai pritaikytus kambarius su tinkamais liftais ir vonios kambariais. Tačiau net ir tuose kambariuose dalis daiktų (pvz., pakabos, kortelių dėklai, rankšluosčių laikikliai) buvo per aukštai ir sunkiai pasiekiami, nors kambarys įvardijamas kaip visiškai pritaikytas žmonėms su judumo negalia.

Duomenų analizė

Sveikų žmonių visuomenė. Aplinka kaip diskriminacijos įrankis

BT1³²: [...] šios vietos, [nors] nepasiekiamos, [yra] trokšamos vietos, jis taip jas apibrėžia, vietos, kuriose jautiesi priklausąs/anti/* . Tai yra geros vietos, tačiau jos [lieka] nepasiekiamos ir jo nuotraukose jos dažnai skendi tamsoje, šešėlyje. Jos yra nepasiekiamos pačiam ar kitiems žmonėms, turintiems judumo iššūkių.

Bendrai tyrimo duomenys patvirtina tai, kas jau anksčiau aprašyta mokslinėje literatūroje bei politikos formavimo dokumentuose – žmonės su judumo negalia Baltijos šalyse susiduria su daug iššūkių^{33, 34, 35}. Šis tyrimas papildo turimas žinias ir sutelkia dėmesį į jaunų žmonių patirtis nesikoncentruojant vien tik į švietimo, užimtumo ar valstybinių institucijų prieinamumą. Pasitelktas fotobalso metodas leido bendratyrėjams/oms/* parodyti ne tik tai, kas neprieinama, bet konkrečiau – tai, kas nepadaryta prieinama. Toliau šiame skyriuje pateikiame ben-

32 Trumpumo dėlei citatos iš diskusijų bus žymimos BT1, BT2 ir t. t., reiškiant bendratyrėjus/as/*1 ir t.t.; ir T1, T2 ir t. t., reiškiant tyrėją 1 ir t.t.

33 Kuznetsova, Yalcin and Priestley, "Labour Market Integration and", 577.

34 Beliūnienė, "Protecting Persons with Disabilities", 179.

35 Blumberga, "The Portrayal of Disability".

dratyrėjų suformuluotas ir kartu aptartas temas (kodus):

- „Beprasmiškai iššūkiai. Psichologinis diskomfortas. Kvailystė.“
- „Nepasiekiamumas: Misija neįmanoma.“
- „Kam išvis tie laiptai?“ „Jokio pasirinkimo.“ „Kai nėra prieigos [priemonių], laiptai – didžiausias priešas.“
- „Padaryta, nes taip reikia“.
- „Nekokybiškai padaryta“.
- „Ne itin gerai.“

Šis skyrius struktūruotas remiantis nuotraukomis, pažymėtomis atitinkamais kodais, bei jas lydėjusiomis diskusijomis kodavimo metu. Pradėjome nuo situacijų, kurias bendratyrėjai/os/* įvardijo kaip mažiau emociškai žeidžiančias, tačiau ne mažiau svarbias. Čia analizuojamos įvairios vietos ir aplinkybės, kuriose jauni žmonės su judumo negalia priversti ieškoti būdų, kaip manevruoti tarp kliūčių, kurių kiti nepastebi.

Nuotraukos, pažymėtos kodu „Beprasmiškai iššūkiai. Psichologinis diskomfortas. Kvailystė“ padeda atskleisti, kaip šių jaunuolių kasdienis gyvenimas tampa nuolatine kompromisų paieška – bandymu prisitaikyti prie neprieinamų viešųjų erdvių, kad vis dėlto jose dalyvauti, nepaisant fizinių barjerų ir prieigos stokos. Toliau kalbėsime apie patirtis, kurios bendratyrėjams/oms/* sukėlė stipriausias neigiamas emocijas ir neteisybės bei absurdo jausmą analizuojant surinktus duomenis. Tai aptarsime pasitelkę nuotraukas, pažymėtas kodais „Nepasiekiamumas: Misija neįmanoma“, „Kam išvis tie laiptai?“ „Jokio pasirinkimo“ ir „Kai nėra prieigos [priemonių], laiptai – didžiausias priešas.“

Vis dėlto būtų neteisinga teigti, kad nėra dedama jokių pastangų esamai situacijai pagerinti. Kaip bus aptarta kituose skyriuose, kai kurie sprendimai yra gana sumanūs ir naudingi. Tačiau tai neturėtų užgožti kasdienės realybės – daugelis rampų, atraminių turėklų ir panašių konstrukcijų vis dar įrengiamos taip, kad formaliai atitiktų tam tikras gaires, bet praktiškai yra beveik arba visiškai nenaudingos. Šioje dalyje kaip tik ir aptariame tokius pavyzdžius, peržiūrėdami nuotraukas, pažymėtas kodais „Padaryta, nes taip reikia“ ir „Nekokybiškai padaryta“.

Galiausiai nagrinėjame analizės metu atsiradusią kodų kategoriją, kuri, mūsų manymu, apibūdina, kaip diskriminacija yra patiriama kasdieniame gyvenime. Šioje dalyje aptariame tai, ką mūsų bendratyrėjai/os/* pasirinko vadinti „Ne itin gerai“ – fraze, kuri įvairiomis formomis buvo kartojama diskusijų metu apibūdinant jų patirtis. Ši frazė atskleidžia, kaip visuomenės požiūris į judumo negalią Latvijoje ir Lietuvoje skatina nutylėti, kai kalbama apie fizinės aplinkos trūkumus, kurie suvokiami kaip problemiški, bet tam tikra prasme neišvengiami. Ši situacija trukdo mūsų bendratyrėjams/oms/* rodyti nepritarimą esamai padėčiai, kuris galėtų atverti kelią tolesniems pokyčiams.

Bendratyrėjai/os/* pateikė nuotraukas, kuriose vaizduojamos situacijos, atspindinčios iššūkius, su kuriais susiduria judumo negalią turintys asmenys Latvijoje ar Lietuvoje. Fotografijose užfiksuotos nepritaikytos vietos – daugiausia laiptai bei kitos infrastruktūros kliūtys. Taip pat buvo nuotraukų iš viešbučių kambarių, kurie buvo reklamuojami kaip pritaikyti žmonėms su negalia, tačiau realybėje tam tikri kambario elementai (pvz. spintos, kriauklės ir kt.) buvo nepritaikyti. Tai rodo, kad net ir tais atvejais, kai viešbutyje yra pritaikyti kambariai (kas yra reta tiek Rygoje, tiek Vilniuje), realus jo prieinamumas gali skirtis.

Nuotraukos atskleidžia, kad įvairios politikos priemonės ir planai mažai prisideda prie mūsų bendratyrėjų situacijos gerinimo. Daugybė fotogra-

fijų, priskirtų kategorijai „Beprasmingi iššūkiai. Psichologinis diskomfortas. Kvailystė“, parodo kokios dažnos yra nepatogumų keliančios patirtys bendratyrėjų kasdieniauose gyvenimuose.

BT2: Iš esmės turiu krūvą nuotraukų, kuriose matyti laiptai. Manau, jau aptarėme temą, kad laiptai yra didžiausias mūsų, žmonių vežimėliuose, priešas. Turiu keletą institucijų, įskaitant bažnyčią... akivaizdu, kad jie nesitiki, jog kas nors su vežimėliu norėtų patekti į bažnyčią, nes, matyt, bažnyčios nėra skirtos žmonėms vežimėliuose.

Laiptai buvo įvardyti kaip ryškiausia neprieinamumo forma ir dažnai minima problema. Vis dėlto, bendratyrėjai/os/* pabrėžė, kad esminė problema slypi ne tiek pačiuose laiptuose, kiek alternatyvų stokoje – trūksta kitų būdų pasiekti tas pačias erdves žmonėms, turintiems judumo negalią.

Bendratyrėjai/os/* realistiškai vertino savo patiriamus iššūkius, o jų atspairumas pasaulyje, kuriame gausu prieinamumo barjerų, padėjo išryškinti daugybės situacijų absurdiškumą. Nuotraukos, priskirtos kategorijoms „Nepasiekiamumas: Misija neįmanoma“, „Kam išvis tie laiptai?“, „Jokio pasirinkimo“ bei „Jokios prieigos – laiptai didžiausias priešas“, dažnai vaizdavo vietas ar situacijas, akivaizdžiai neatitinkančias universalaus dizaino principų (Trent, 2019). Jose užfiksuotos tiek viešosios erdvės – koncertų ir renginių salės, parduotuvės, tiek valstybinės institucijos.

Skirtingai nuo anksčiau aprašytų retesnių ir išskirtinių atvejų, šios situacijos yra kasdienės. Būtent todėl šių kategorijų nuotraukos atskleidžia, kaip diskriminacija pasireiškia kasdienybėje. Nors tokie akivaizdūs barjerai kaip sugedęs liftas ar laiptai be jokios alternatyvios prieigos yra lengvai atpažįstami, diskriminacinė patirtis dažnai įgauna mažiau pastebimas formas. Ji gali pasireikšti, pavyzdžiui, kaip netinkamai įrengtas gatvės šviestuvas, pro kurį reikia prasisprausti, arba kaip netikėtas suvo-

kimas, kad koncerte nebus numatyta vietos žmonėms, naudojantiems neįgaliųjų vežimėlius – taigi patirtis tampa prieinama tik tam tikrai visuomenės daliai.

Tokia atskirtis ypač stipriai veikia jaunus žmones, kurie dar nėra susiformavę strategijų, padedančių judėti nepritaikytose viešosiose erdvėse, ir kuriems gali trūkti socialinio palaikymo tinklų, padedančių atlaikyti tokius sunkumus. Šioje dalyje analizuojamos nuotraukos atskleidžia daugybę kasdinių mikroagresijų – subtilių, bet nuolat pasikartojančių ženklų, kurie ilgainiui gali paskatinti žmones apskritai vengti viešosios erdvės, taip dar labiau gilindami socialinę atskirtį.

Surinkti duomenys dera su platesniais tyrimais (Putniņa ir kt., 2024), kurie rodo, kad nepritaikyta fizinė aplinka daro reikšmingą poveikį jaunų žmonių socialiniams ryšiams net ir tais atvejais, kai barjerai galiausiai būna įveikiami.

Gebėjimą įveikti nepritaikytą fizinę aplinką dažnai dar labiau apsunkindavo tai, kaip buvo kuriami ir prižiūrimi patys pagalbos mechanizmai. Bendratyrėjai/os/* sutelkė nuotraukas, vaizduojančias tokias vietas ir situacijas, į kategorijas „Padaryta, nes taip reikia“ ir „Nekokybiškai padaryta“. Jos atskleidžia atvejus, kai sukurta infrastruktūra neturėjo jokios funkcinės paskirties arba buvo nenaudojama dėl kitų priežasčių, kaip, pavyzdžiui, 1-oje nuotraukoje.

Šiuo atveju laiptams atlikti pritaikymai iš pirmo žvilgsnio atrodo funkcionalūs, tačiau realiai jie nepritaikyti asmenims su judumo negalia. Tokie sprendimai yra nenaudingi tiek asmenims, besinaudojantiems vežimėliu savarankiškai, tiek ir tiems, kurie juda su pagalba.

Nuotrauka nr. 1, aut. Markuss Bluķis

BT5: [...] kai daroma tik tam, kad atitiktų reikalavimus, tai tiesiog daroma be jokio gilesnio apmąstymo. Daroma bet kas, kad būtų uždėta varnelė, o prasta kokybė gali kilti ir iš supratimo stokos. Galbūt yra noras ir pastangos tai padaryti, bet trūksta žinių, kaip tai atlikti tinkamai.

Bendratyrėjų nuomonės dėl tokių situacijų priežasčių išsiskyrė. Viena vertus, jie/jos/* pripažino, kad tai gali būti žinių trūkumo pasekmė, tačiau taip pat buvo įsitikinusios/*/ę, kad tokie pavyzdžiai, kaip kad nuotraukoje aukščiau, gali tiesiog būti abejingumo rezultatas, ypač privataus verslo atveju. Diskusijose bendratyrėjai/os/* išskyrė pritaikymus valstybinėse įstaigose nuo pritaikymų privačiose įmonėse. Anot jų, valstybiniuose pastatuose dažniau galima rasti prasmingų pritaikymų, o verslo sektoriuje dažniausiai apsiribojama tik kosmetiniais pakeitimais. Kartais taip nutinka net ir su geranoriškai nusiteikusiais verslais. Vieno/s/* iš bendratyrėjų mama pasidalino istorija apie susitikimą su jų šeimos pamėgtos kavinės savininku: jis padėjo jiems patekti į pastatą ir padėjo pagerinti prieinamumą. Tačiau praėjus metams niekas nepasikeitė. Diskusijų metu daugelį bendratyrėjų aplankė beviltiškumo jausmas atpažinus panašias situacijas savo patirtyse. Dauguma jų manė, jog neverta gaišti laiko ginčams dėl pokyčių ar reikalaujant geresnio prieinamumo. Tai dar kartą parodo, kaip nuolatinis nepritaikytos infrastruktūros buvimas gali skatinti saviizoliaciją ir mažinti įsitraukimą į platesnę visuomenę, net ir sprendžiant patiems asmenims aktualius klausimus.

Nenoras tiesiogiai įsitraukti į problemas, reikšmingai veikiančias mūsų bendratyrėjų gyvenimus, tyrimo metu išryškėjo kaip vienas subtiliausių diskriminacijos aspektų. Ilgainiui pastebėjome, kad dalyviai/*ės dažnai linkę sumenkinti ar pateisinti net tuos iššūkius, kuriuos patys/*čios įvardijo kaip kasdienę žmonių su judumo negalia diskriminaciją. Vienas dažniausiai pasitaikiusių pasakymų buvo „Ne itin gerai“ – ši frazė tapo savotišku kompromisiniu vertinimu, nuslepianč realų patirto diskomforto

mastą. Net ir akivaizdžiai problemiškos situacijos diskusijose dažnai būdavo švelninamos, tarsi vengiant per daug skųstis ar kelti konfliktą.

Toks kalbėjimo būdas gali būti prisitaikymo strategija, bet kartu jis liudija kaip giliai diskriminacija įsišaknija kasdienybėje – ne tik per fizinius barjerus, bet ir per tai, kaip apie juos kalbama. Šioje dalyje analizuojame „Ne itin gerai“ kategoriją kaip pavyzdį to, kaip diskriminacija gali būti nutylima ar normalizuojama:

BT1: [...] aš nelabai norėjau sakyti, kad kai kuriose vietose įrengtos rampos yra tikrai, tiesiogine to žodžio prasme, šūdas, bet aš nenorėjau to taip pasakyti, kažkodėl norėjau tai pasakyti maloniai, nors ir nesuprantu, kodėl.

Poreikis išlaikyti supratingą ir draugišką diskusijų aplinką iš dalies galėjo būti nulemtas pačios dirbtuvių organizavimo formos. Tačiau, kaip matyti iš pateiktų citatų, patys/čios/* bendratyrėjai/os/* taip pat pamažu suvokė šį reiškinį, nors jo įveikimas atrodė beveik neįmanomas. Diskusijoms tęsiantis, kai kurie/ios/* bendratyrėjos/*/ai pabrėžė, kad nenoras atvirai kalbėti apie iškylančias problemas kyla iš kaltės jausmo, kuris juos lydi socialinėse situacijose:

BT4: Nors racionaliai ir suprantu, kad tai ne mano kaltė, vis dėlto negaliu visiškai atsikratyti jausmo, kad apsunkinu kitą žmogų.

Tyrimo duomenys rodo, kad kaltės jausmas kyla tiek iš tiesioginių sąveikų – ypač, kai prašant pagalbos sulaukiama nekantrumo ar susierzinimo, tiek iš nepritaikytos ir sudėtingos fizinės aplinkos, kuri sukelia jausmą, kad esi atstumtas ir nepritampi. Tai paaiškina, kodėl bendrose diskusijose diskriminacijos tema retai būdavo nagrinėjama tiesiogiai – ji dažniau pasireikšdavo netiesiogiai.

Nuotrauka nr. 2, aut. Laine Aleksandra Dovkante

Jaustis „išstumtai/* /am iš bendro paveikslo“

Šioje analizės dalyje aptarsime nuotraukas, kurias bendratyrėjos/*/ai apibrėžė kaip sukeliančias liūdesio, svetimumo ir sumenkinto orumo jausmus. Į šią grupę pateko nuotraukos, kurios duomenų kodavimo dirbtuvėse buvo priskirtos šioms kategorijoms: „**Jausmas, kad esi nepageidaujama/s/***“, „**Nenoras ką nors keisti**“, „**Liūdesys**“, „**Liūdna suvokti, kiek ilgai viskas truks**“, „**Orumas ar jo stoka**“. Kaip ir kitose analizės dalyse, kai kurios nuotraukos galėjo atitikti kelis arba tik vieną iš šių kodų. Jų priskyrimas buvo išsamiai aptartas duomenų kodavimo dirbtuvėse.

Viena iš tokių tarpusavyje susijusių kodų grupių apima nuotraukas, kurios buvo pažymėtos „**Jausmas, kad esi nepageidaujama/s/***“, „**Nenoras ką nors keisti**“ ir „**Liūdesys**“. Šių kodų ryšiai yra gana tiesioginiai – vienas jausmas skatina kitą. Vienas tokių pavyzdžių atsiskleidžia aptariant emocijas, kurios kyla stebint „nenorą ką nors keisti“:

BT1: Sakyčiau, tai yra „nenoro ką nors keisti“ mišinys su antru ir trečiu punktu. <...> [Liūdna] matyti, kad žmonės iš tikrųjų nenori nieko keisti, tiesiog daro būtiniausią minimumą, kuris dažniausiai vis tiek nėra pakankamas.

Kiti/os/* bendratyrėjai/os/* turėjo panašių paaiškinimų apie tai, kaip šie kodai persidengia ir kodėl jie turėtų būti grupuojami kartu:

BT2: Aš turiu nuotraukas kategorijoje „jausmas, kad esi nepageidaujama/s/*“ arba „liūdesys“, nes šiose nuotraukose [...] pavyzdžiui, laiptų gale yra tamsi erdvė arba... šios erdvės kelia šią tokį nerimą, tarsi kažkas yra ne taip, tarsi tavęs ten

nelauktų. Ir čia yra nusileidimas žemyn, kuris taip pat kelia jausmą, tarsi leisdamasis žemyn galėtum užsimušti.

BT3: E. [...] priskyrė šią nuotrauką antrai kategorijai, bet tada panaudojo ir trečioje. Ir vis dar neapsisprendė. Ir čia yra ta nuotrauka.

BT1: Mano situacija iš esmės tokia pati, nes mano pasirinktos nuotraukos vienaip ar kitaip susijusios su jausmu, kad tavęs nepageidauja– atrodo, kad kažkoks darbas buvo padarytas, bet nebaigtas, arba vos vos, kad būtų [prieinama].

Nepritapimo, svetimumo jausmas kyla iš nesugebėjimo pasiekti tam tikrų erdvių, nes, kaip įvardijo bendratyrėjai/os/*, tai dažnai yra dalinės priemonės, iki galo neišbaigti sprendimai. Keli tokie pavyzdžiai buvo užfiksuoti bendratyrėjų darytose nuotraukose, o jų pateikti aprašymai papildė vizualinius duomenis emociniu turiniu:

BT3: Taigi, čia yra <...> įėjimas į kavinę <...>, ji nauja. Kadangi esu kavos mėgėja ir tai buvo nauja vieta, labai apsidžiaugiau, kad ji atsirado, bet nuliūdau dėl laiptų. Tada apėjau pastatą <...>. Buvo dar vienas įėjimas be laiptų, ir aš pradėjau ploti rankomis, galvodama: „Dabar galėsiu nueiti į naują vietą išgerti kavos.“ Bet pabandžiau atidaryti duris – jos buvo užrakintos. Taigi, prieiga yra, bet jos nėra. Bet tai buvo seniai <...>. Dabar, darydama šią konkrečią nuotrauką, vėl nuėjau ten, bandžiau atidaryti tas pačias duris – jos buvo atidarytos. Tai – kaip loterija: ateini ir arba durys bus atrakintos, arba ne, kas žino kodėl? Taigi, eini ir nežinai, ar galėsi į ją patekti, ir jautiesi nepageidaujama/* /u, nenorimu/a/*, tai kelia nežinomybės jausmą ir papildomą stresą. Tai verčia jaustis tarsi esi išstumtama/s/* iš bendro paveikslo. [nuotraukos 3 ir 4]

Nuotrauka nr. 3, aut. Ieva Gaučaitė

Nuotrauka nr. 4, aut. Ieva Gaučaitė

Dalinis aplinkos pritaikymas žmonėms su judumo negalia skatina atskirtį ir diskriminaciją bei neleidžia dalyvauti bendrose socialinėse ir kultūrinėse erdvėse arba leidžia dalyvauti tik kai kuriems žmonėms, užuot suteikiant prieigą ir galimybę dalyvauti visiems/*/oms.

Žmonėms su judumo negalia atskirtis nuo pat infrastruktūros planavimo pradžios ir jausmas, kad jų nelaukiama, sukelia liūdesį, nes siejasi su noru priklausyti didesnei bendruomenei. Šiuos jausmus bendratyrėjai/-ės/* išreiškė ne tik diskusijų metu, bet ir pasitelkę kompozicines priemones, kad perteiktų situaciją, kai negali pasiekti to, ką BT1 pavadino „trokštamomis vietomis“. Viena/s/* bendratyrėja/s/* paaiškino, kad šviesą ir šešėlius naudojo kaip priemones pabrėžti atstumą tarp žmonių su judumo negalia ir šių „trokštamų vietų“:

BT1: Čia matote muziejų ar kažką panašaus. Jo masyvumas ir šviesumas simbolizuoja trokštamą vietą – dėl šviesos, kurioje jis yra, ir dėl erdvės, kurią užima kompozicijoje. Laiptai čia reiškia kliūtį tavo norimai vietai pasiekti. Ir vėl – prasta infrastruktūra. Prasta infrastruktūra veda prie atskirties. Atskirties nuo erdvių, [kuriose atsiveria] galimybės.

Kalbėdama/*/s apie kitą nuotrauką, bendratyrėja/s/* paaiškina, kad tikslo – anksčiau minėtų „trokštamų vietų“ – siekimas yra tarsi kelionė per perėją, kurią ji/s/* apibūdina taip:

CR1: [Ši] perėja [tikslo link] yra tamsi, chaotiška, joje galima įžvelgti daug agresyvių spalvų ir formų. Perėja simbolizuoja iššūkius, kuriuos žmonės, turintys specialiųjų poreikių, turi įveikti, kad pasiektų savo tikslą – o tie tikslai yra geri dalykai. Ir tai iš esmės yra bendra visų mano nuotraukų idėja. [Nuotrauka nr. 5]

Nuotrauka nr. 5, aut. Ruslan Nigmatullin

Kodas „Liūdesys“ apima nuotraukas, kurios buvo priskirtos prie grupių „Jausmas, kad esi nepageidaujama/s/*“ ir „Nenoras ką nors keisti“ bei nuotraukų, pažymėtų kodu „Liūdna suvokti, kiek ilgai viskas truks“. Liūdesys kyla tiek iš šiuo metu patiriamo prieigos stygiaus, tiek suvokiant realybę, kad reikalingi pokyčiai – įskaitant visuomenės supratingumą apie prieinamumo priemonių būtinybę – vyksta lėtai.

Viena/*s iš bendratyrėjų papasakojo istoriją apie studijų metų laikotarpį, kai gyveno ir studijavo viename iš Lietuvos miestų. Ji/*s norėjo aplankyti vieną iš pagrindinių miesto bažnyčių, tačiau bažnyčia buvo neprieinama dėl laiptų, vedančių link pagrindinių durų. Kartą viena iš paskaitų buvo organizuojama būtent toje bažnyčioje. Kai bendratyrėjui/ai/* reikėjo ten atsidurti, ji/a/* bendrakursiai užnešė laiptais. Tačiau bendratyrėja/s/* pažymėjo, kad tai buvo „ne todėl, kad [ji/s/*] tada, tuo momentu norėjo ten būti, bet todėl, kad [ji/s/*] turėjo ten būti“. Neprieinama infrastruktūra neleido jam/jai/* būti savarankiška/*u savo aplinkoje, priimti savo sprendimų ir veikti nepriklausomai nuo kitų, tai privertė ją/ji/* jaustis priklausomu/a/* . Neseniai vėl viešėdamas/*a šiame mieste, ji/jis/* pastebėjo, kad įrengtas keltuvas:

*BT3: Čia matome rampą, ji uždengta, bet ji yra, ir atsirado tik visai neseniai, man atrodo, praėjusį rugsėjį, ir tai privertė mane susimąstyti. Pirmą kartą ją pamačiusi nustebau ir nebuvo tikra, ar tai yra nuolatinis sprendimas, ar tik laikinas. **Ir tai privertė mane suprasti, kaip lėtai darome pažangą prieinamumo srityje, kaip lėtai judame į priekį. Kaip dažnai praleidžiame pačias svarbiausias miesto vietas. Pavyzdžiui, Soboras, tarkime, pagrindinis objektas. Kiek metų reikia, kad būtų priimti sprendimai ir tai taptų prieinama. Tai buvo kažkiek smagu, kad [rampa] atsirado, bet tuo pačiu liūdna suvokti, kiek ilgai užtruko priimti sprendimą. [Nuotr. nr. 6]***

Nuotr. nr. 6, aut. Ieva Gaučaitė

Nors galime matyti teigiamų pokyčių, tačiau ankstesnė patirtis leidžia įvertinti, kiek laiko užtrunka padaryti miestą iš tiesų prieinamą – ypač, kaip pažymėjo bendratyrėjas/*s, „svarbiausiose miesto vietose“. Šiuo ir kitais atvejais svarbu apmąstyti, kaip tam tikras erdvių projektavimo būdas sudaro galimybes tik vienai grupei žmonių, o kitiems jas užkerta. Pavyzdžiui, aplinka, prieinama tik laiptais, yra eiblistinė (angl. ableist) – ji sukuria atskirtį, nes yra prieinama tik t*ms, kurie/ios/* gali judėti be vežimėlio, tuo pačiu atmesdama daugybę kitų žmonių bei skirtingų dalyvavimo būdų mieste ar kitose erdvėse.

Latvijos pajūryje esančių supynių nuotraukos puikiai iliustruoja už miesto ribų esančias erdves, kurias žmonės laiko svarbiomis dalyvauti, nes būtent per dalyvavimą šiose erdvėse jie/jos/* tampa kultūrinės ir tautinės tapatybės dalimi. Tyrėjų ir bendratyrėjų teigimu, latviai save laiko „jūros žmonėmis“ – tai svarbi jų tautinės ir kultūrinės tapatybės dalis. Todėl galimybė būti pajūryje, taip išreiškiant ir stiprinant savo latvišką tapatybę, yra itin svarbi.

Tačiau prieiga prie jūros žmonėms, judantiems vežimėliais, yra sudėtinga dėl prastai įrengtų arba per trumpų rampų [Nuotr. nr. 7]. Be to, takai tiek Lietuvos, tiek Latvijos pajūriuose dažnai pagaminti iš neapdorotos medienos, todėl būna šlapi ir slidūs, tad kelia pavojų [Nuotr. nr. 8]. Lygiai taip pat jaunimas Latvijoje negali dalyvauti kai kuriuose šiuolaikiniuose ritualuose, pavyzdžiui, suptis sūpynėse per Velykas, siekiant „nuvaikyti“ uodus vasarą – tai folklorinė tradicija, tapusi latvių praktika. Be pritaiktų sūpynių žmonėms su vežimėliais tai tampa neįmanoma [Nuotr. nr. 9]. Negalėjimas dalyvauti tokiose tradicijose sukelia atskirties jausmą ir liūdesį.

BT4: Čia iš tiesų mano nuotraukos. Ir aš jas pasirinkau, nes manau, kad mes, bent jau dauguma mūsų, esame matę kitose šalyse, jog yra paplūdimių, pritaiktų žmonėms su vežimėliais, pritaiktų sūpynių ir panašiai. Aš žinau, kad tokie dalykai egzistuoja ir kad jie atsiras ir pas mus, bet liūdna suvokti, kiek

Nuotr. nr. 7, aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. nr. 8, aut. Monta Vasara-Bekere

Nuotr. nr. 9, aut. Laine Aleksandra Dovkante

ilgai tai trunka. Kad tai neįvyks greitai. Manau, žinau, jog tai tikrai įvyks, bet tikriausiai ne greitu metu.

Visos įvardytos problemos įvairiais aspektais susijusios tiek su pagarba žmogui, tiek su jo orumu. Infrastruktūros ribojimai, trukdantys pilnaver-tiškai dalyvauti tiek fizinėje, tiek virtualioje aplinkoje, atskleidžia ne tik pagarbos stoką įvairių kūnų įvairovei – neatitinkančiai normatyvinio, standartizuoto kūno sampratos, bet ir veikia orumo jausmą tų, kuriems/*/oms tokia aplinka tampa nuolatiniu iššūkiu. Sąvoką „orumas“ vartojame remdamiesi bendratyrėjos/s/* apibrėžimu:

BT2: Orumas labiau reiškia tai, kaip aš išlaikau savo vertę, o pagarba – tai, kaip aš elgiuosi su kitais, ar elgiuosi su jais pagarbiai.

Šios dvi sąvokos tarpusavyje susijusios: pagarbos stoka kitam/ai/* gali sumenkinti žmogaus orumą, jei ji/*/s jaučia ir suvokia, kad su ja/*/uo elgiamasi nepagarbiai.

Dvi nuotraukos, priskirtos kodui „Orumas ar jo stoka“ vaizduoja tualetų patalpas. Vienoje jų – lauko tualetas Lietuvos pajūrio mieste [Nuotr. nr. 10]. Nuotraukoje šis pastatas atrodo nešvarus, tačiau ne mažiau svarbu ir tai, kad prieiga iki jo sudėtinga. Tarp šaligatvio ir medinio tako yra daugiau nei pusės metro pločio žemės ir žvyro ruožas, taip pat nuo-lydis, kuris žmogui vežimėlyje gali būti nepatogus ar net pavojingas. Lyjant visas takas taptų slidus, o žmogus vežimėlyje rizikuotų paslysti ir nukristi nuo tako į abiejose pusėse esančią žolę.

Antroje nuotraukoje matomas tualetas viename iš viešbučių, kuriuose bendratyrėja/*/s apsistojo vieno iš susitikimų metu [Nuotr. nr. 11]. Vieš-butis šį kambarį įvardino kaip „pritaikytą žmonėms su judumo negalia“, kas nurodo, jog visos patalpos yra arba universalios, arba pritaikytos žmonėms su negalia.

Tačiau rankšluosčių laikiklis yra įrengtas tokiam aukštyje, kuris žmogui vežimėlyje nepasiekiamas. Būtent į tokį dalinį pritaikymą ir neapgalvo-jimą siekia atkreipti dėmesį nuotraukos autorė/ius/* . Abi situacijas sieja bendras vardiklis – dėmesio stoka žmonių, gyvenančių skirtinguose kūnuose, orumui. Įdomu, kad šią temą papildė ir kitas bendratyrėjo/s/* komentaras, pasakytas aptariant kitą nuotraukų rinkinį:

BT4: Kita vertus, žiūrint į nuotraukas, galbūt kai kurios iš šių vietų iš tikrųjų yra sukurtos sveikiems žmonėms, o mes tie-siog atsitiktinai galime jomis iš dalies pasinaudoti. Aš tai taip pat matau – ne taip jau blogai, mes galime jomis naudotis, jie gali jomis naudotis, bet vis dar yra dalykų, kuriuos norė-tume pakeisti.

Bendratyrėja/s/* siūlo kai kurias aplinkas vertinti kaip sukurtas neatsi-žvelgiant į žmonių, patiriančių judėjimo negalią, poreikius, tarsi jos būtų skirtos tik kūnams, nesusiduriantiems su judumo iššūkiais arba, kaip ji/s/* pat/s/i sako, „sveikiems“ žmonėms.

Tarp bendratyrėjų kilo svarbi diskusija apie tai, kaip suprasti „nenorą“ keisti esamą infrastruktūrą ir užtikrinti prieigą prie įvairių vietų, pavyz-džiui, barų ar parduotuvių. Aptarti ne tik ketinimai, bet ir turimi ištekliai – tiek finansiniai, tiek žinių srityje, kurie arba leidžia kurti prieinamesnę aplinką, arba trukdo. Bendratyrėjai išskyrė situacijas, kai yra noras ir pastangos kurti prieinamumą, bet trūksta žinių, kaip tai padaryti (BT3). Tai labai skiriasi nuo atvejų, kai prieinamumas įgyvendintas formalumui, vien tam, kad „atitiktų reikalavimus“ (BT3). Kiti/*/os bendratyrėjai pabrėžė, kad ištekliai yra svarbūs prieinamos infrastruktūros kūrimui, tačiau pri-eiga prie jų nėra vienoda.

Nuotr. nr. 10, aut. Ieva Gaučaitė

Nuotrauka nr. 11, aut. Ieva Gaučaitė

BT4: [J]ei tai, pavyzdžiui, vyriausybiniis pastatas, jie turi išteklius žinoti, kas yra gerai ar blogai, tačiau jei tai mažas verslas, manau, dažniausiai taip yra todėl, kad jie tiesiog nežino, neturi profesionalų, kurie galėtų juos pakonsultuoti.

Apibendrinant šią dalį, verta pabrėžti, kad „liūdesio“ ir „svetimumo/nepageidaujamumo“ jausmai, susiję su neprieinama infrastruktūra ir pažemintu orumu, atspindi skirtumą tarp elementaraus išgyvenimo ir „gyvenimo su negalia“, kaip tai apibrėžė viena/*/s bendratyrėja/*s. Remdamiesi jos/jo/* teiginiu, siūlome minimalų reikalavimą „išgyvenimui“ suvokti kaip galimybę laisvai patekti į tualetus, pasiekti reikalingas erdves ir judėti be kliūčių. Tuo tarpu „gyvenimas“ – tai orus gyvenimas, kai žmogus gali tenkinti įvairius kultūrinius, socialinius ir ekonominius poreikius, jaustis įtrauktas į platesnę bendruomenę ir prisidėti prie jos kūrimo. Čia svarbus ne tik fizinis, bet ir nefizinis prieinamumas:

*BT4: [...] šios kelios nuotraukos, kurias parodžiau apie [internetu] svetaines... Manau, kad didelė dalis prieinamumo šiandien yra ne tik fizinės [aplinkos], bet ir informacinės. Tai technologijų amžius, ir tai labai svarbu ir reikšminga. Nes mes taip pat kalbėjome apie tai, kad **neįmanoma būti užtikrintiems, ar kažkas yra prieinama, ar ne, ir tai yra didelė šios problemos dalis. Jei internete būtų patikima informacija, būtų daug lengviau.** Tai viena, o kita yra, kad ne tik išgyventi, bet ir gyventi kaip neįgaliesiems. **Svarbu kalbėti ne tik apie šias rampas ir viską, taip, tai be abejo svarbu, tačiau taip pat svarbu kalbėti apie koncertus, sūpynes, [atrakcionų] kalnelius, nežinau, kažką, kas teikia mums džiaugsmą, ne tik kasdienius dalykus.***

„Pozityvaus požiūrio galia“

Šioje dalyje pateikiamos bendratyrėjų nuomonės apie geruosius infrastruktūros ir skaitmeninio dizaino pavyzdžius. Pirmiausia bus aptartos nuotraukos pažymėtos kodais „Pagarba“, „Saugumas“ ir „Išmanus dizainas“. Toliau bus aptartos nuotraukos koduojamos kaip „Savaranikiškumas“, galiausiai – „Pozityvaus požiūrio galia“.

Bendratyrėjai/os/* vertino kodus „Pagarba“, „Saugumas“ ir „Išmanus dizainas“ kaip susijusius. Šiais kodais pažymėtų nuotraukų grupė apėmė nuotraukas su lygiomis rampomis su turėklais iš vienos arba iš abiejų pusių [Nuotr. nr. 12]. Tokios rampos veda į informacijos centrą, ligoninę, socialinių paslaugų biurą, savivaldybę, automobilių stovėjimo aikštelę – vietas, kurios teikia svarbias paslaugas bendratyrėjų gyvenamosiose aplinkose arba vietose, kurias jie/os/* lanko kaip turistės/*/ai. Taip pat buvo nuotraukų, kuriose matyti platūs, lygūs, neseniai renovuoti šaligatviai [Nuotr. nr. 12] ir verslai, į kuriuos lengva patekti, nes vietoje laiptų ar rampų įrengti nuožulnūs šaligatvio nuolydžiai, vedantys į įėjimus [Nuotr. nr. 13].

Bendratyrėjai/os/* pažymėjo, kad gerai sukurta, prieinama infrastruktūra leidžia jiems/oms/* jaustis gerbiama/omis/* ir saugiais/omis/*:

BT3: [...] nes saugumas remiasi pagarba tam tikrai žmonių grupei. <...> saugumas yra teisingų dalykų darymas teisingu būdu.

BT1: na, taip! Jei nori padaryti kažką gero, taip pat galvoji apie pagarbą ir saugumą.

Pagarba – tai, kaip vienas žmogus elgiasi su kitu. Tai pripažinimas, kad kitas žmogus egzistuoja, o jo gerovė, ypatingi poreikiai, norai ir dalyvavimas visuomeniniame gyvenime yra svarbūs. Kai vieta kuriama atsižvelgiant į žmones iš skirtingų socioekonominių ir kultūrinių grupių bei gerbiant jų poreikius, natūralu, kad pastato dizainas turėtų atitikti universalaus dizaino principus. Tokiu būdu užtikrinama, kad žmonės jaučiasi laukiami, saugūs ir gali lengvai pasiekti savo „trokšamas vietas“, susitelkiama į veiklas, skirtas šioms erdvėms. Demonstruojama pagarba iš infrastruktūros kūrėjų leidžia judumo negalią turinčiam jaunimui įsilieti į visuomenę oriai.

Viena/*/s iš bendratyrėjų pasiūlė vartoti terminą „sumanus dizainas“ apibūdinti sprendimus, kurie ne tik atitinka standartus, bet ir juos pranoksta, užtikrindami geresnę prieigą prie pastatų ir erdvių. Tai gali būti įrenginiai, tokie kaip liftai ar iškvietimo mygtukai, arba erdvesnės rampos šalia šaligatvių. Tačiau svarbu prisiminti, kad parduotuvės, bankai, ligoninės ir mokyklos turi būti prieinamos visiems, nes tai yra būtina fizinei ir socialinei gerovei. Diskutuota, ar tokia prieiga yra „sumanus dizainas“, ar tiesiog būtina standartinė praktika.

BT2: Aš nežinau, ar galima vadinti tai, kad gali nueiti į banką ar parduotuvę, kaip pagarbą?

T2: Bet taip pat negali to vadinti sumaniu dizainu, nes tai turėtų būti...

BT2: Taip, tai turėtų būti [prieinama]. Esminės vietos.

Gera suprojektuota ir įrengta prieinama infrastruktūra laikui bėgant turėtų tapti savaime suprantama norma.

Nuotr. nr. 12, aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. nr. 13, aut. Ruslan Nigmatullin

Bendratyrėjai/os/* išreiškė skirtingas nuomones apie tai, kas laikytina sumaniu dizainu. Dažnai jų nuomonės apie nuotraukas skyrėsi nuo reikšmės, kurią nuotraukų autoriai/ės/* joms priskyrė aprašymuose. *Nuotraukos nr. 14* autorė/ius/* pažymėjo, kad ši piktžolėmis apaugusi rampa veda į netoliese jo/*/jos namų esančią socialinių paslaugų įstaigą. Pasak jo/jos/*, tai rodo, kad institucija nepakankamai rūpinasi savo klientų, susiduriančių su judumo iššūkiais, poreikiais ir saugumu, nes nesivargina prižiūrėti rampos. Kitam/ai/* bendratyrėjui/ai/* ši rampa dėl savo lenktos formos atrodė kaip gerai suprojektuotos rampos pavyzdys, nes jai įrengti reikia mažiau vietos. Taigi, viena vertus, kartais infrastruktūrinio objekto konteksto trūkumas gali išryškinti jo stiprias savybes. Kita vertus, konteksto žinojimas atskleidžia ilgalaikes problemas, kurias gali pastebėti dažniausiai tie, kurie nuolat naudojami šia struktūra.

Panaši diskusija vyko apie nuotrauką, kurioje matyti tualetų kabina su iškvietimo mygtuku ir kamera, skirta apsaugos darbuotojui, kuris įleidžia paskambinusius žmones su negalia [*Nuotr. nr. 15*]. Diskusija pasisuko patogumo ir pagarbos temomis. Viena vertus, tai, kad judėjimo negalią turintis asmuo turi iškviešti kažką ir laukti, kol bus įleistas į tualetą, gali atrodyti žeminančiai. Situaciją dar labiau apsunkina nepatogiai įrengta kamera, kuri yra aukščiau nei žmogaus, sėdinčio neįgaliojo vežimėlyje, akių lygis. Be to, apsaugos darbuotojo suvokimas apie negalią tampa lemiamu veiksmu, apsprendžiančiu, ar žmogus galės patekti į tualetą. Kita vertus, net ir nepatogiai įrengtas iškvietimo mygtukas ir kamera vis tiek gali būti laikomi pagarbiu ir inovatyviu sprendimu, lyginant su situacija, kai judumo negalią turintis asmuo pats turi susirasti darbuotoją, turintį raktą nuo tualetų.

BT3: Prisimenu, kad buvo tas mygtukas tualete, kurį paspaudus kažkas ateina ar kažkas panašaus. Prisimenu vakaryktę diskusiją apie tai, kad jis buvo nepatogiai įrengtas. Kaip tai gali būti saugu, jei nėra patogu?

T1: Ir kyla klausimas – ar pagarbos ženklas yra tai, kad turiu paspausti mygtuką, kad patekčiau į tualetą?

BT3: Taip, tai yra pagarbu. Tai pagarbesnis sprendimas nei lakstyti aplinkui ieškant valytojo, kuris turi raktą.

BT2: [...] Prisimenu, kad kalbėjome apie tą pačią nuotrauką, tą pačią idėją, kad paspaudi mygtuką, ir kažkas ateina pas tave, o kažkas pasakė, kad tai kaip šuo, kuris bando patekti į kambarį, ir kažkas ateina jį įleisti.

Žmonės su judumo negalia turi skirtingus poreikius ir nuomones dėl prieinamumo sprendimų, todėl būtina į tai atsižvelgti planuojant infrastruktūros gerinimus. Diskusijoje išryškėjo svarbi tema – jaunų žmonių su judumo negalia savarankiškumas. Kodas „Savarankiškumas“ buvo priskirtas nuotraukoms, kuriose matyti rampos į drabužių parduotuvę, piceriją, banką, teatrą, mokyklą, vaistinę, biblioteką, sporto salę, savivaldybę, turgų ar bažnyčią. Prieinamumas leidžia lengviau naudotis reikalingomis paslaugomis ir stiprina savarankiškumo jausmą. Savarankiškumas reiškia galimybę fiziškai patekti į pastatą su ar be asistento bei naudotis jame teikiamomis paslaugomis, pvz., švietimo, laisvalaikio ar finansinėmis. Nors kai kuriose nuotraukose matyti piktžolių ant rampų [pvz., nuotrauka nr. 14], dauguma bendratyrėjų jas vertino kaip lengvai ir saugiai naudojamas, ir siejo su pagarbos jausmu. Kai kurios nuotraukos, pasirinktos kaip geri prieinamo dizaino pavyzdžiai, atskleidė, kad jauni žmonės su judumo negalia priversti ieškoti kūrybiškų sprendimų judėti aplinkoje. Kai kurie savivaldybės infrastruktūros projektai, kurie nebuvo sukurti atsižvelgiant į žmonių su judumo negalia poreikius, vis tiek gali būti jiems naudingi. Vienas iš pavyzdžių yra *nuotrauka nr. 16*, kurioje užfiksuotas dviratininkų takas šalia ilgos laiptų eilės. Šiuo konkrečiu atveju, nors dviratininkų takas yra gana status, žmonėms su judėjimo negalia, padedamiems asistentu, įveikti statų kelią yra lengviau nei laiptus. Šis pavyzdys

Nuotr. nr. 14, aut. Markuss Bluķis

Nuotr. nr. 15, aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. nr. 16, aut. Ruslan Nigmatullin

rodo, kad alternatyva laiptams yra vertinama. Žvelgiant simboliškai, ši nuotrauka atspindi būdą, kaip skirtingų socialinių grupių laisvesnio judėjimo poreikiai ir norai gali būti suderinti viename infrastruktūriniame projekte. Dar geresnis sprendimas turbūt būtų dizainas, pagrįstas universalumo principais, kurio struktūra galėtų saugiai ir lengvai naudoti visi miesto gyventojai ar lankytojai.

Vienas iš pavyzdžių, kuriuos labai teigiamai įvertino bendratyrėjai/os/*, buvo pakeltas gėlynas šalia grįsto takelio, prieinamas žmonėms, judantiems vežimėliuose. Šis pavyzdys taip pat įkvėpė vieną iš kodų – „Pozityvaus požiūrio galia“. 17-a nuotrauka parodė bendratyrėjams/oms/*, kad jei jiems/oms/* įdomu, jie/os/* gali išbandyti sodininkystę. Viena/s/* iš bendratyrėjų pasakojo, kad nors ji/jis/* užaugo kaimo vietovėje – aplinkoje, kuri dažnai siejama su sodininkyste ir žemės ūkio darbais – ji/jis/* niekada neturėjo galimybės ar net minties ką nors sodinti ir prižiūrėti. Ji/jis/* nežinojo, kad tai įmanoma asmeniui judančiam vežimėlyje. Ši nuotrauka atvėrė naują galimybę bei susidomėjimą veikla, kurią verta išbandyti. Ji suteikė džiaugsmo akimirką ir potencialų naują būdą užmegzti ryšį su žmonėmis.

BT3: kodui „Pozityvaus požiūrio galia“ ir aš turiu dvi nuotraukas. Viena yra apie mažą nereikšmingą parduotuvę, bet ji vis tiek atrodo svetinga – be laiptų, be jokių kliūčių. O kita nuotrauka yra tikrai įdomi, ji net parodo, kaip galima padaryti sodininkystę prieinamą...

T2: mm, taip, pakeltos lysvės...

BT3: aš niekada to nedariau, nors užaugau kaime, todėl man tai atrodo nuostabu, inovatyvu ir parodo, koks svarbus yra mąstymas, kai turi prisitaikyti prie aplinkos, kurioje esi kažkaip apribotas.

Kai anksčiau neįmanoma atrodžiusi veikla tampa įmanoma ir prieinama, tai sukelia džiaugsmą ir nuostabą. 17-os *nuotraukos* autor*/ius/ė pabrėžė, kad svarbu kalbėti apie džiaugsmą, kurį patiria žmonės su judumo negalia. Kadangi dauguma diskusijų sukosi apie kasdienes iššūkius, jo/jos/* požiūris išsiskyrė – džiaugsmas ir nerūpestinga veikla yra reta bendratyrėjų patirtis. Tokia veikla leidžia gyventi pilnavertiškai, o ne tik išgyventi. Žmonės su judumo negalia dažniausiai, jei ne visada, turi iš anksto apgalvoti kiekvieną išėjimą iš namų. Kad kelionė būtų patogesnė ar apskritai įmanoma, jiems reikia iš anksto suplanuoti visus galimus kliuvinius: drabužius pagal oro sąlygas, reljefą, kelio dangą, laiptus, prieigą prie tualetų ir kt. Kuo daugiau informacijos yra prieinama, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus kruopščiai susiplanavęs apsilankys pasirinktoje vietoje.

BT4: Manau, kad didelė dalis šiandieninės prieinamumo problemos yra ne tik fizinė, bet ir susijusi su informacijos prieinamumu. Tai yra technologijų amžius, todėl tai labai svarbu ir turi didelę reikšmę. Mes taip pat kalbėjome apie tai, kaip dažnai nėra būdo tiksliai žinoti, ar tam tikra vieta yra prieinama, ar ne, ir tai yra didelė problema. Jei internete būtų patikima informacija, viskas būtų daug paprasčiau.

Geras informacijos prieinamumo ir pasiekiamumo pavyzdys yra Latvijoje vykstantis pokalbių festivalis „Lampa“ su savo aplinkos prieinamumo žemėlapiu [Nuotr. nr. 18]. Šis žemėlapis yra patalpintas festivalio internetinėje svetainėje. Čia pateikiama informacija apie reljefą, laiptus, neprieinamas konstrukcijas, tualetus ir kitas svarbias vietas. Naudojant jį kartu su festivalio renginių žemėlapiu, kuriame pažymėtos scenos ir renginiai, galima sėkmingai susiplanuoti, kuriuose renginiuose įmanoma sudalyvauti.

Nuotr. nr. 17, aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. nr. 18

Nuotr. nr. 19

Svetainēje galima pateikti grįžtamąjį ryšį festivalio organizatoriams apie prieinamumą [Nuotr. nr. 19]. Formoje yra trys klausimynai žmonėms su regos, klausos ir judumo negalia. Tokie atsiliepimai svarbūs dėl dviejų priežasčių: pirmiausia, juos lengva ir greitai pateikti per išmaniuosius telefonus ar kompiuterius; antra, tai nulemia laikinosios festivalio infrastruktūros sprendimus. Informacinis prieinamumas suteikia saugumo jausmą – padeda pasiruošti iššūkiams ir aptarti dalyvavimą su asistentu. Tai skatina savarankiškumą ir leidžia patirti džiaugsmą, kuris nėra tik išgyvenimo dalis. Nors gerosios praktikos pavyzdžiai suteikia vilčių dėl infrastruktūros plėtros ir palengvina kasdienės veiklas žmonėms su judumo negalia, jie taip pat kelia nusivylimą ir liūdesį. Bendratyrėjos/*/ai svarstė, kodėl tiek daug prastai suprojektuotos infrastruktūros, o gerųjų pavyzdžių – mažai. Kartais rampa prie įėjimo sukuria klaidingą įspūdį, kad vieta yra prieinama, nors viduje laiptai ar nėra lifto, todėl tokia rampa tampa beveikiu sprendimu. Tokios situacijos kelia mišrius jausmus – viltį ir nusivylimą – nes priemonės dažnai yra tik dalinės, neišbaigtos arba padrikos. Nors bendratyrėjai/os/* susidūrę su gerais pavyzdžiais, jie jaučia, kad dar laukia ilgas kelias, kol jų judumo poreikiai bus pilnai patenkinti.

Išvados

Šiame tyrime siekėme atsakyti į šiuos klausimus:

- Kaip jauni žmonės šiuolaikinėje Latvijoje ir Lietuvoje patiria negalią ir diskriminaciją?
- Kokie yra skirtumai tarp šių dviejų šalių?

Tyrimo duomenys nerodo reikšmingų skirtumų tarp Latvijos ir Lietuvos negalios ir diskriminacijos patirčių atžvilgiu. Tačiau neformaliose diskusijose su bendratyrėjais/omis/* išryškėjo įdomus ir reikšmingas pastebėjimas. Kai kurie Lietuvos bendratyrėjai/os/* Rygą vertino palankiau, tuo tarpu Latvijos jaunimas išreiškė susižavėjimą Vilniuje esančia infrastruktūra. Tai rodo, kad nors objektyvūs erdvių prieinamumo skirtumai gali būti nežymūs, galimybė aplankyti kitą šalį bendratyrėjams/oms/* atvėrė naują perspektyvą galvojant tiek apie fizinę aplinką, tiek apie jų pačių galimybes. Šis pastebėjimas pabrėžia tarptautinio bendradarbiavimo ir kelionių svarbą stiprinant projekto dalyvių pasitikėjimą savimi ir savo gebėjimais.

Dauguma bendratyrėjų darytų nuotraukų fiksavo praktines kasdienio gyvenimo situacijas, parodančias, kaip tam tikra vieta ar paslauga yra neprieinama dėl prasto dizaino. Infrastruktūriniai iššūkiai gali trukdyti naudotis pagrindinėmis paslaugomis – švietimo, sveikatos priežiūros, finansų, taip pat užsiimti laisvalaikio veiklomis, pavyzdžiui, sodininkavimu, lankytis koncertuose ar paplūdimyje.

Kitas iššūkis – viešos informacijos apie pastatų ir aplinkos prieinamumą trūkumas tiek internete, tiek pačiose vietose kuriose lankosi jauni žmonės su judėjimo negalia. Kartais dėl to jie net nesistengia fiziškai pasiekti paslaugų, nes susiduria su daug kliūčių, kurias pavieniui galėtų įveikti, bet visos drauge jos tampa per sunkios. Prieinama informacija leidžia geriau suplanuoti apsilankymą, atsižvelgiant į turimus išteklius. Su anksčiau minėtais iššūkiais yra susijusi ir prieinamo vietinio bei tarptautinio viešojo transporto problema. Ji aptarta šios tyrimo ataskaitos skyriuje „Iššūkiai“, dalyje „Tarptautinis ir vietinis transportas“, kurioje išsamiai aprašyti nesklandumai, su kuriais susidūrė šio projekto dalyviai.

Tyrimo duomenys rodo, kad judumo negalią turinčių jaunų žmonių patirtys toli gražu nėra vienodos, net jei jų patiriami sunkumai yra panašūs. Mūsų bendratyrėjų patiriama diskriminacija retai būdavo akivaizdi ar tiesioginė – veikiau tai buvo tai, ką jie laikė neišvengiamu dalyku, pavyzdžiui, investicijų į prieinamą infrastruktūrą stoka. Vis dėlto bendratyrėjai/os/* taip pat parodė didelį atsparumą susidurdami su patiriamais sunkumais bei gebėjimą kritiškai ir realistiškai vertinti tyrimo duomenis.

Šis projektas parodo, kaip galima įtraukti judėjimo negalią turinčius jaunus žmones ir kokią naudą tai teikia bendrų žinių kūrimui. Bendradarbiavimu grindžiami procesai taip pat prisideda prie dalyvaujančių jaunuolių įgūdžių ugdymo bei stiprina jų gebėjimą ir norą ateityje dalyvauti demokratinuose procesuose.

Nuotr. aut. Markuss Bluķis

Nuotr. aut. Monta Vasara-Bekere

Nuotr. aut. Markuss Bluķis

Nuotr. aut. Monta Vasara-Bekere

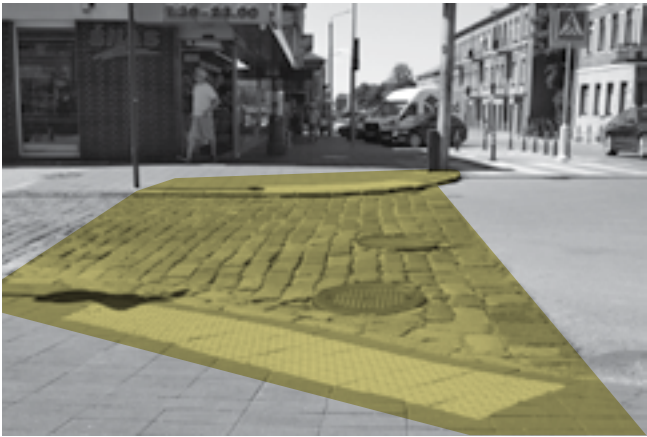
Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

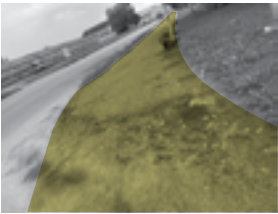
Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Reinis Bērziņš

Nuotr. aut. Marta Skrube

Nuotr. aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Markuss Bluķis

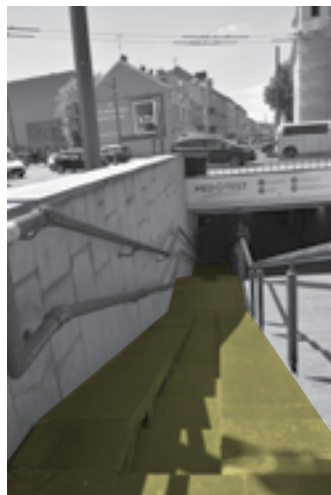
Nuotr. aut. Marta Skrube

Nuotr. aut. Laine Aleksandra Dovkante

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Emilija Miliauskaitė

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Nuotr. aut. Marta Skrube

Nuotr. aut. Ruslan Nigmatullin

Nuotr. aut. Ieva Gaučaitė

Priedas Nr. 1

„Lietuvos geležinkeliai“ pateikia dvi schemas, skirtas informuoti keleivius, judančius neįgaliojo vežimėliu: viena schema informuoja apie galimybes įlipti į tam tikrus traukinius, o kita – apie prieinamumo priemones geležinkelio stotyse visoje Lietuvoje.

Schemas buvo peržiūrėtos 2024 m. spalio 11 d. [šiuo adresu](#).

Maršrutas	Traukinio modelis	Traukinyje turi iškėlimą/rampos neįgaliojam su vežimėliu*	Vieta traukinyje neįgaliojam su vežimėliu**	Universalus tualetas (WC pritaikytas vežimėliui)	Vaidinė informavimo sistema	Garsinė informavimo sistema	Lydiminė informavimo sistema
Vilnius-Kaunas-Vilnius	EJ575	•	•	•	•	•	•
Vilnius-Trakai-Vilnius							
Vilnius-Klaipėda-Vilnius	730ML	•	•	•	•	•	•
Vietiniai Lietuvos maršrutai	630M	•	•	•	•	•	•
Vietiniai Lietuvos maršrutai	620M		•		•	•	•
Radviliškis-Panevėžys-Radviliškis	RA-2		•		•	•	•
Radviliškis-Klaipėda-Radviliškis							
Vietiniai Lietuvos maršrutai	DRIAM		•			•	•
Kaunas-Kybartai-Kaunas			•			•	•
Vilnius-Turmantas-Vilnius					•		
Vilnius-Varėna-Vilnius	DRIAMv		•		•	•	•
Kaunas-Šiauliai-Kaunas							

• * Lentelėje pateikiami dažniausiai nurodytu maršrutu važiuojantys traukinio modeliai, tačiau gali pasitaikyti išimčių. Kiekvienu kelionės planavimo atveju rekomenduojame susisiekti su keleivių informacijos centru telefonu +370 700 55111 ir pasidomėti, ar specialiai Jūsų poreikiams pritaikytas traukinys važiuos konkrečią dieną ir valandą.

• ** Patekimo į traukinį ir išlipimo iš jo paslauga dėl infrastruktūros ar konstrukcinių ypatumų nėra galima 620M, DRIAMv, RA-2 traukinių modeliuose. Kiekvienu kelionės planavimo atveju rekomenduojame susisiekti su klientų informacijos centru telefonu +370 700 55111 ir pasidomėti, kokios galimybės patekti į traukinį ir iš jo išlipti Jūsų planuojamos kelionės pradinėje ir galinėje stotyse.

Numeracijų paaiškinimai:

- 1 - Galimybė patekti į pirmąjį peroną,
- 2 - Galimybė patekti į antrąjį peroną,
- 3 - Galimybė patekti į trečiąjį peroną

Stotis	Žvejiama su neįgaliojo vežimėliu pritaikyta laisvą kėdę	Galimybė patekti į peroną laisvame lygyje, rampomis, pėdsais ar (trauk) /	Specialių pasiekimų, kuriems bus pritaikyta kėdė, laisva kėdė	Specialių pasiekimų, kuriems bus pritaikyta kėdė, laisva kėdė	Galimybė išlipti iš traukinio	Asmenys, pasiekiantys stotį su specialiuoju pasiekimu, ir ribota judėjimo laisvuma žmonių	Pasiekimas į traukinį su specialiuoju pasiekimu, ir ribota judėjimo laisvuma žmonių	Stovėjimo aikštelė pritaikyta neįgaliesiems
Vilnius	•	•	•	•	•	•	•	•
Kaunas	•	•	•	•	•	•	•	•
Šiauliai	•	•	•	•	•	•	•	•
Klaipėda	•	•	•	•	•	•	•	•
Kretinga	•	•	•	•	•	•	•	•
Plungė	•	•	•	•	•	•	•	•
Telšiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Radviliškis	•	1	•	•	•	•	•	•
Jonava	•	•	•	•	•	•	•	•
Kašadarys	•	1	•	•	•	•	•	•
Kėdainiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Marjampolė	•	1, 3	•	•	•	•	•	•
Motulys	•	•	•	•	•	•	•	•
Provenčė	•	•	•	•	•	•	•	•
Lentvaris	•	1	•	•	•	•	•	•
Vievis	•	•	•	•	•	•	•	•
Balsogala	•	•	•	•	•	•	•	•
Dobruva	•	•	•	•	•	•	•	•
Šimkai	•	•	•	•	•	•	•	•
Šedlėnai	•	•	•	•	•	•	•	•
Kaukų Rūda	•	•	•	•	•	•	•	•
Kybartai	•	•	•	•	•	•	•	•
Mauručiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Pilviškiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Šetkai	•	2	•	•	•	•	•	•
Vilkiškiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Želėnai	•	•	•	•	•	•	•	•
Našėnai	•	•	•	•	•	•	•	•
Bezdarys	•	•	•	•	•	•	•	•
Pabrūdė	•	•	•	•	•	•	•	•
Švenčionėliai	•	•	•	•	•	•	•	•
Ignalina	•	•	•	•	•	•	•	•
Dūkštai	•	•	•	•	•	•	•	•
Vilainiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Turmantas	•	•	•	•	•	•	•	•
Kėna	•	1	•	•	•	•	•	•
Seniai Trakai	•	•	•	•	•	•	•	•
Radviliškis	•	1	•	•	•	•	•	•
Valkininkai	•	1	•	•	•	•	•	•
Varėna	•	•	•	•	•	•	•	•
Jūratė	•	•	•	•	•	•	•	•
Kybartai	•	•	•	•	•	•	•	•
Kulšiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Vilčiai	•	•	•	•	•	•	•	•
Kūrupėnai	•	•	•	•	•	•	•	•
Šubackas	•	•	•	•	•	•	•	•
Panevėžys	•	•	•	•	•	•	•	•
Pavenčiai	•	•	•	•	•	•	•	•

Literatūra

Anča, Gunta, and Iveta Neimane. Praktinis vadovas tikslinėms grupėms. Kaip Atpažinti Ir Bendrauti Su Žmonėmis, Turinčiais Negalią. Latvijos neįgaliųjų organizacijų asociacija SUSTENTO. Riga: Latvijos neįgaliųjų organizacijų asociacija SUSTENTO, 2014 <https://www.negalia.lt/wp-content/uploads/2014/12/Praktinis-vadovas-%E2%80%9EKaip-atpa%C5%BEEinti-ir-bendrauti-su-%C5%BEmon%-C4%97mis-turin%C4%8Diais-negali%C4%85%E2%80%9C.pdf>

Belūnienė, Lina. “Protecting Persons with Disabilities in the Baltic States: Empowering by Law.” In Legal Protection of Vulnerable Groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Trends and Perspectives, edited by Agnė Limantė and Dovilė Pūraitė-Andrikienė, 179–199. Cham: Springer International Publishing, 2022 https://doi.org/10.1007/978-3-031-06998-7_8

Blumberga, Zane. “The Portrayal of Disability on the Websites of the Higher Education Institutions: A Comparative Critical Discourse Analysis on the Web Pages of Disability Services in Latvia and Sweden.” Master diss., Stockholm University, 2021. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-197440>

Grigaitė, Ugnė, Goda Jurevičiūtė, and Ieva Laugalytė. “Žmonių Su Negalia Socialinės Integracijos Veiklos Rezultatų Bei Jungtinių Tautų Neįgaliųjų Teisių Konvencijos Ir Jos Fakultatyvaus Protokolo Įgyvendinimo 2020 m. Stebėsenos Ataskaita.” Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2021. <https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/ZTSI-Stebesenos-Ataskaita-9.pdf>

Kuznetsova, Yuliya, Betul Yalcin and Mark Priestley. “Labour Market Integration and Equality for Disabled People: A Comparative Analysis of Nordic and Baltic Countries.” Social Policy & Administration 51, (2017): 577-597.

Trent, James W. “Building Access: Universal Design and the Politics of Disability.” Journal of American History 105, no. 4 (2019): 1042–1043. <https://doi.org/10.1093/jahist/jaz090>

